Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south*.

ØSTER SKERNINGE KIRKE

SUNDS HERRED

Historisk indledning. Kirken er indirekte omtalt 1372, da dens præst, Anders (»Andreas de Sker(n)inge«), vidnede ved Sunds herredsting.[1] Selve kirken (»ecclesiam parochialem in Øster-Skerninge«) er tidligst nævnt år 1500 i forbindelse med, at præsteembedet var ledigt.[2] Ifølge biskop Jacob Madsen var kirken viet til Skt. Morten (Martin) (*værnehelgen*).[3]

Kirkens bidrag til landehjælpen 1524-26 udgjorde 12 mark.[4] Beløbet svarede til Tved Kirkes bidrag (s. 1831), men var en tredjedel mindre end Skårup og Egenses (s. 1743, 1905).

1578 og igen 1580 blev kronens part af korntienden henlagt til Ulbølle Kirkes bygning (Sallinge Hrd.).[5] 1594 fik Hans Knudsen, borgmester i Faaborg, stadfæstelsesbrev på livstid på kirkens andel af korntienden,[6] og 1639 blev det samme bevilget Erik Kaas til Lindskov, når en Jørgen Holck, som da havde det i fæste, var død, eller det på anden måde blev ledigt.[7]

1647 ansøgte Falk Gøye til Hvidkilde om at få *patronatsret* til bl.a. Øster Skerninge Kirke, hvilket dog mødte protest fra Frands Lykke, ejer af herregården Flintholm i annekssognet Hundstrup,[8] og sagen synes ikke at være kommet videre. 1660 opstod strid om kaldsretten (*jus vocandi*). Frands Lykkes søn, Kaj Lykke, klagede over, at Erik Kaas, som siden 1647 havde haft stolestade i kirken (jf. s. 1988), sammen med tre kaldsmænd fra Øster Skerninge og tre fra Hundstrup havde valgt Mads Gregersen til præst. Kaj Lykke, der mente at være berettiget til kaldsretten, hævdede nemlig at have givet en Peder Skov i Rønneby i Blekinge tilsagn på embedet. Klagen blev dog ikke imødekommet, og Mads Gregersen forblev i embedet.[9] 1687 blev patronatsretten tilskødet kammerherre Valdemar Christoffer von Gabel til Hvidkilde som afdrag på et tilgodehavende, hans afdøde far havde haft hos kronen.[10] 1725 solgte von Gabel godset og patronatsretten til kongen,[11]

Fig. 2. Kirken set fra nordvest. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1950. I KB. – *The church seen from the north west.*

der samme år videresolgte det til Johan Lehn.[12] Patronatsretten fulgte derpå ejerne af Hvidkilde, der 1781 sammen med Nielstrup og Lindskov (herefter Lehnskov) blev ophøjet til baroniet Lehn, indtil kirken 1916 overgik til *selveje*.[13]

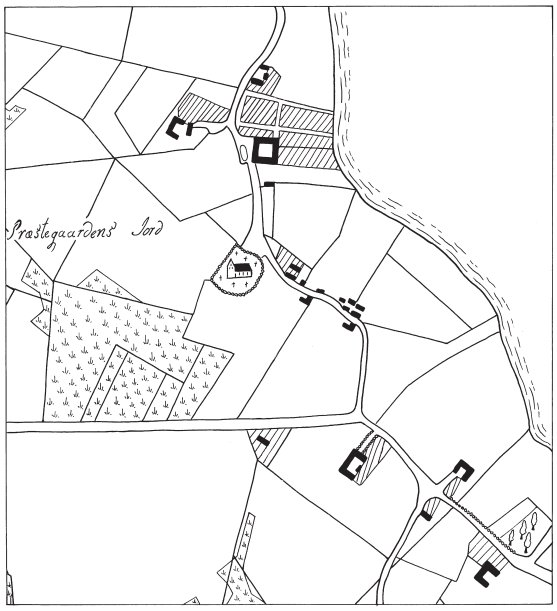

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Johan Jørgen Kühl 1813. Tegnet af Freerk Oldenburger 2017. – *Cadastral map.*

Anneksforhold. År 1500 var Hundstrup (Sallinge Hrd.) anneks.[2] Anneksforholdet varede til 1970, da Øster Skerninge blev anneks til Egense (s. 1906). 1555 blev Skarø, hvis beboere hidtil havde hørt under Øster Skerninge Sogn, i stedet henlagt under Drejø.[14]

Præste og sogneforhold m.m. 1589 beskrev Jacob Madsen kirken som »arm« (fattig).[15] O. 1631-35 talte sognet henved 190 'små og store' kommunikanter. Præsten sørgede for vin og brød og modtog til dette formål årligt et pund byg af kirkens jord.[16] 1661 klagede præsteenken over, at svenskerne under krigen havde plyndret og ødelagt hendes og børnenes ejendele.[17]

Sagn. 1707 meddelte sognepræst Mogens Jensen Lucoppidan, at der uden for byen fandtes et sted, kaldet »gamle Kiærgaard« (gamle kirkegård), hvor man sagde, at kirkens grundvold først var anlagt. Bygningen var dog 'efter den tids superstition' (overtro) blevet flyttet til sin nuværende beliggenhed, 'formedels adskillige tegn'. Stedet lå nu åbent og udyrket hen, og der var hverken fundet fundamenter eller andre bygningsrester, ej heller spor af begravelser.[18]

Kirken ligger nordligt i sognet, sydvest for Ollerup Sø og ved Åkildevej, der løber igennem landsbyen. *Kirkegården*, som nu er omtrent rektangulær, havde indtil 1919-20 en næsten kvadratisk form. Den blev da udvidet vest for kirken (fig. 2),[19] som derfor ligger sydøstligt på kirkegården.

Det omkransende *hegn* er en stensætning med sten på ydersiden; den ældre, nordvestlige afgrænsning af kirkegården er også markeret ved en stensætning vest for tårnet. Kirkegården har været omgivet af stensætningen i hvert fald siden starten af 1800-tallet[20] og formentlig også tidligere. Flere gange op gennem 1900-tallet trængte den ældste del til at blive omsat.[21] Den østlige part blev delvist omsat 1993, hvor stenene blev lagt med beton, mens den østlige og sydlige stensætning blev omsat 1995.[22]

Indgange. Kirkegården har i det nordlige dige en køreport og to ganglåger med sortlakerede smedejernslåger på granitsøjler; både søjler og låger er formentlig fra 1861.[23] Derudover ligger der granittrin ved både det sydlige og nordlige dige.

†*Indgange*. 1604 og 1673 blev der købt nye låger,[24] mens de 1725 blev repareret.[25] 1826 trængte pillerne og lågerne til hvidtning, hvorfor de formentlig var af træ, men året efter og i 1830'erne burde der købes en ny port.[26]

Bygninger ved kirkegården. Graver- og menighedshuset er beliggende nord for kirkegården; bygningen, som er den gamle brugsforening, er fra første halvdel af 1900-tallet og blev ombygget 1990 (fig. 4).[27]

†*Bygninger ved kirkegården*. En ældre *toiletbygning* nord for kirkegårdens indgang blev nedrevet, inden et nyt grundmuret toilethus med teglhalvtag blev opført 1976 samme sted.[28]

Beplantning. Langs den nordvestlige udvidelse af kirkegården står en række høje ahorn og ved kirkens østende to store kastanjetræer. Kirkegården har tidligere været helt omkranset af træer og en tjørnehæk, hvoraf en del blev fjernet 1995.[22] Kirkegården er desuden smukt beplantet med forskellige blomster og buske.

Ud for kirkegårdens indgang står en *mindesten* for Danmarks befrielse 5. maj 1945. Naturstenen blev rejst af sognets beboere september 1945. Nederst indskrift af N. F. S. Grundtvig i fordybede versaler: »Bladet som Herren det vilde, / vendte sig tit, / naar det gik Danemark ilde, / vendte sig blidt«. Øverst er Danmarks rigsvåben. Stenen er omgivet af beplantning med mindre træer og buske.

Fig. 4. Kirken og den gamle brugsforening set fra nordøst. Foto Sylvest Jensen Luftfoto 1954. I KB. – *The church seen from the north east*.

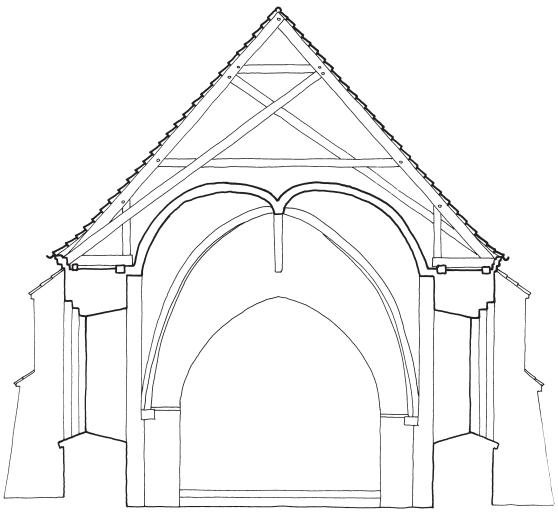

Fig. 5. Tværsnit. 1:150. Målt af Lehn Petersens Tegnestue 1987, suppleret af Pia K. Lindholt og Anders C. Christensen, tegnet af sidstnævnte 2018. – *Cross-section.*

BYGNING

Af den romanske kirke er skibet bevaret. Kirken fik flere tilføjelser i senmiddelalderen, hvor †koret blev erstattet af et langhuskor, og skibet blev forlænget mod vest. Et våbenhus blev tilføjet på skibets nordside, et tårn opført i vest, og langhuset blev overhvælvet. Kirken gennemgik en omfattende restaurering 1866 og 1874. Bygningen er orienteret omtrentligt solret.

Den romanske kirke består af skib, hvortil der formentlig har sluttet sig et smallere †kor i øst, men ingen spor er bevaret heraf. Skibets *grundplan* er rektangulær med en let tilspidsning mod øst. Dets længde har været omtrent 13 m.[29]

Materiale og teknik. Murene er kassemure med facader og bagmure af rå kampesten på et fundament, der ligeledes er af rå kamp. Den synlige hjørnekæde mod nordvest er af tilhuggede kvadre nederst med reparation af røde teglsten i munkestensformat øverst (fig. 8d); hvornår den er repareret, er uvist. Mindre kvadre af kridtsten er benyttet til åbningerne.[30]

Døre. Skibet har døre i syd og nord i kirkens nuværende tredje fag; begge ca. 150 cm brede i facaden. Den rundbuede *syddør*, der er tilmuret med rå kamp og knap synlig i facaden, er delvist ødelagt af et vindue fra 1866 (fig. 45, jf. s. 1972). *Norddøren*, som er kraftigt ombygget i facaden, er retkantet med vanger af granitkvadre i et falset spejl (fig. 9). Spejlets bund er i rå kamp, og den inderste fals' rundbuede stik kan være oprindeligt, mens det yderste kurvehanksformede stik er fra nyere tid.[31] I bagmuren har døren sin oprindelige form med smigede vanger og vandret overligger af to stykker egetømmer (fig. 10). Det ene tømmerstykke blev udskiftet 2002 (jf. s. 1974).[32]

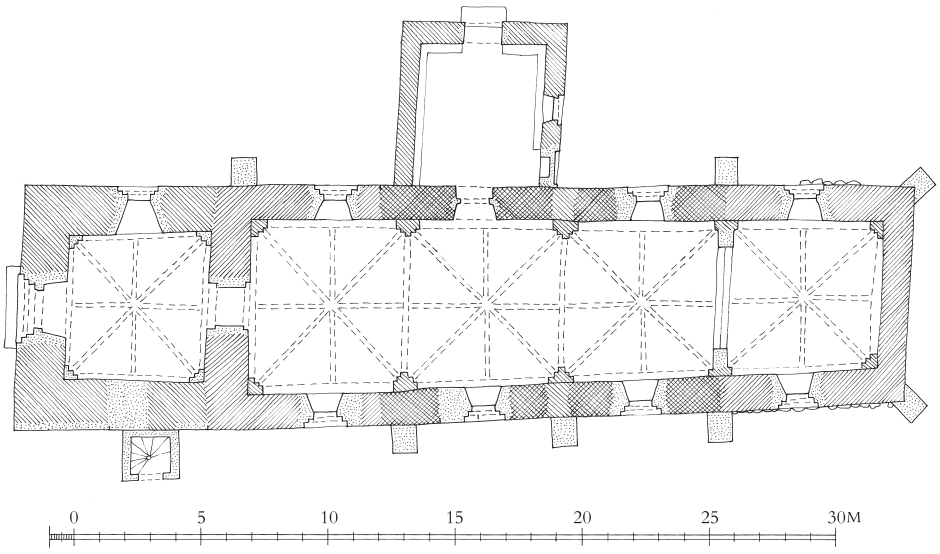

Fig. 6. Grundplan. 1:300. Målt af Alan Havsteen-Mikkelsen 2001, suppleret af Pia K. Lindholt og tegnet af Thomas Bertelsen 2018. Signaturforklaring s. 7.– *Ground plan. Key on p. 17.*

Fig. 7. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the north.*

Vinduer. To romanske, rundbuede vinduer er bevaret, dog er de ødelagt af nye vinduer fra 1866 (s. 1972). De er begge blændet med gule teglsten i normalformat fra denne restaurering.[33] I sydfacaden er der et vindue øst for syddøren (jf. fig. 8a), mens det andet erkendes vest for det nyere vindue i nordmurens andet fag (jf. fig. 8d). De er ca. 130 cm høje, mens bredden formentlig var knap 80 cm.

†*Vinduer?* I sydmuren kan et oprindeligt vindue være udvidet eller forsvundet ved indsættelsen af det rundbuede vindue i andet fag (s. 1967). Et vindue mellem norddøren og det bevarede vindue i nordmuren er ikke registreret.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Kirken udvidedes flere gange i løbet af senmiddelalderen, men tilføjelsernes rækkefølge er usikker. Mod øst blev det romanske †kor erstattet af et langhuskor. Et våbenhus blev tilføjet på skibets nordside.[34] I vest blev skibet forlænget, mens tårnet blev opført herefter. Kirkerummet blev overhvælvet efter forlængelserne mod øst og vest.

Et *langhuskor* på et fag blev opført på et fundament af synlige kampesten. Murene er primært af rå kamp, og den oprindelige gesims var formentlig af røde teglsten i munkestensformat som på vestforlængelsen (jf. ndf.). I korets langmure er to nye vinduer fra restaureringen 1866, men muligvis var der oprindelige †vinduer samme sted. Koret havde intet østvindue, men et malet †vindue, antagelig fra begyndelsen af 1800-tallet, var på østmuren (s. 1981).[35] Den senmiddelalderlige †gavltrekant blev fjernet 1866 og erstattet af den nuværende (jf. s. 1972).

Samtidig med udvidelsen til langhuskirke kan et rundbuet vindue i sydmurens andet fag være indsat. Vinduets østre vange er ødelagt af det nygotiske vindue fra 1866; det er tilmuret med små gule

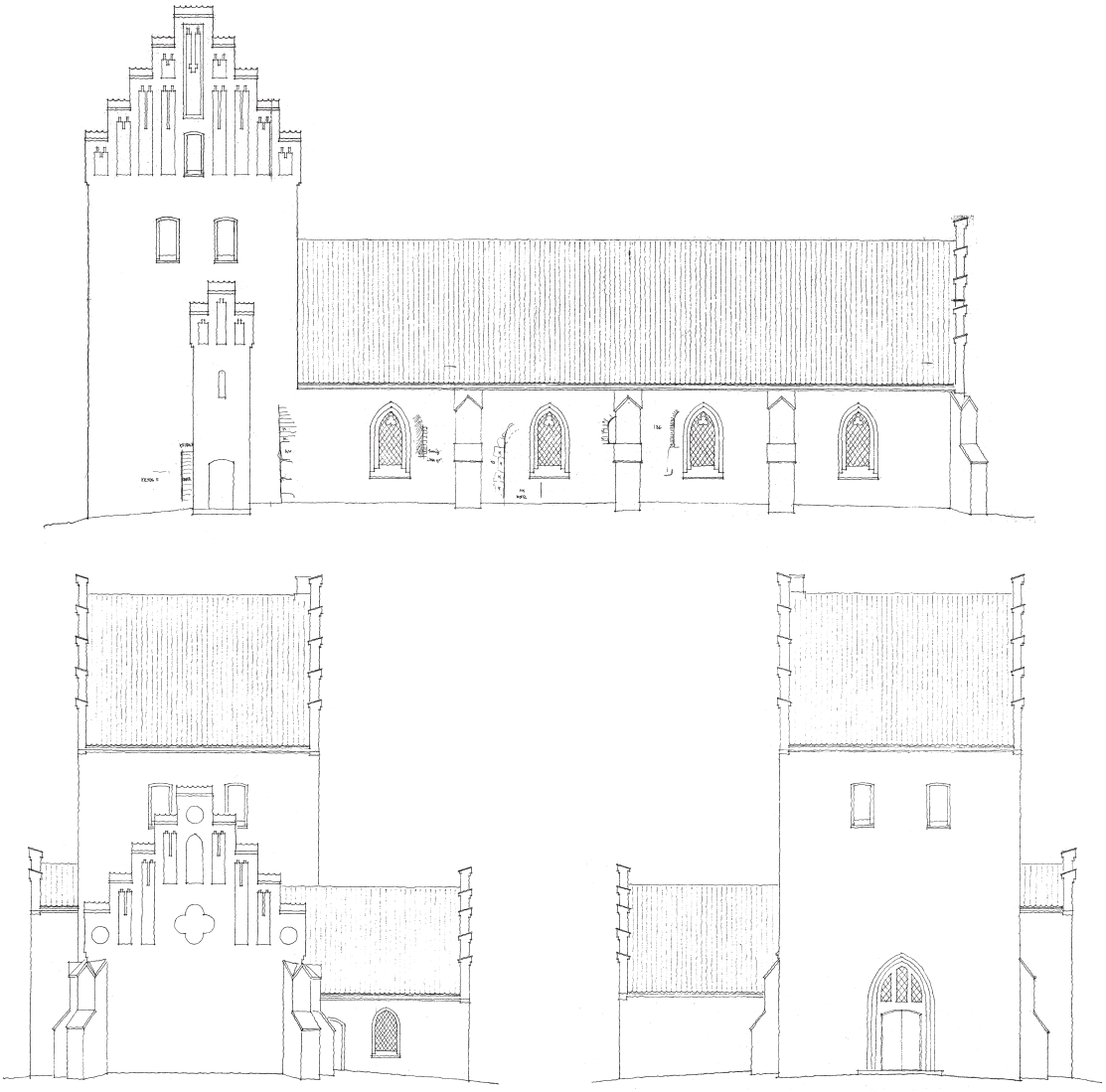

Fig. 8a-d. Opstalter. 1:300. Målt og tegnet af Lars Mindedal 1982; a og d med tilføjelser af Birgit Als Hansen 1983. I NM. a. Sydfacade. b. Østfacade. c. Vestfacade. d. Nordfacade. – *Elevations. a. South facade. b. East facade. c. West facade. d. North facade.*

teglsten som de romanske vinduer (s. 1967). Det er formentlig muret i teglsten og ca. 150 cm højt.[36]

På kirkens nordside blev et *våbenhus* bygget ud for den romanske norddør.[34] Det er muret af røde teglsten i munkestensformat lagt i munkeskifte med enkelte, synlige fundamentsten. En dør i våbenhusets nordgavl har oprindelige vanger, mens spejlet er fra 1866 (s. 1973). Et vindue mod øst har ligeledes bevaret sine teglstensvanger, mens stikket er fra 1866 (jf. s.1973). Våbenhusets indre har oprindelige, murede *vægbænke* langs tre sider af røde teglsten som murene (jf. fig. 9). Den oprindelige †gavltrekant blev nedtaget 1866, men stod muligvis uden kamme (jf. fig. 44).

Vestforlængelsens mure er opført som kassemure med rå og kløvet kamp i facaderne og bagmurene og røde teglsten i munkestensformat i gesimserne.[37] Den sydvestlige hjørnekæde består nederst af granitkvadre, hvorover der er teglsten (jf. fig. 8a).

Der var formentlig ikke adgang til vestforlængelsen fra vest, da tårnet 1589 var aflukket fra

Fig. 8d. (Jf. fig. 8a-d). Nordfacade. 1:300. – *North facade (cf. fig. 8a-d).*

kirken.[15] Østre vange af et blændet vindue er bevaret i sydfacaden (jf. fig. 8a); hvorvidt det er oprindeligt eller en del af de firkantede vinduer (s. 1971) fra før 1866, er ikke muligt at afklare. Det var smiget, men stikkets form er forsvundet; vangen er muligvis muret i tegl.[38] Vestforlængelsen havde formentlig også fladt træloft som det romanske skib.[39] Den vestlige gavltrekant i rå kamp er indkapslet i tårnets østre mur; dele af trekanten er formentlig fjernet ved murens opførelse, da dens linjer er ujævne.

Samtidig med eller kort efter forlængelsen mod øst blev der opsat fire fag *hvælv* i både kor og skib ligesom i Tved (s. 1842) og Egense (s. 1911). Korets krydshvælv kan have været planlagt fra opførelsen; dog hviler det på falsede hvælvpiller og har ikke vederlag i murværket.[39] Pillerne har skråt forløbende, to skifter høje, retkantede

Fig. 9-10. 9. Våbenhusets indre med den romanske norddør set mod syd (s. 1966). 10. Norddørens inderside. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – 9. *Porch interior and the Romanesque north door looking south. 10. Inside of north door.*

kragbånd, som er almindeligt på Fyn. Hvælvet er konstrueret med helstensdybe skjoldbuer,[40] tilsvarende gjordbuer og halvstensbrede, retkantede ribber. De puklede halvstenskapper er nu kraftigt pudset på oversiden; dog er teglstenene muret vinkelret på ribberne som vanligt, så der må være sildebensmønster på kapperne. Mellem koret og skibet er nu en triumfmur fra 1866 (jf. s. 1972), men ved muringen af hvælvene har der formentlig kun været en helstensbred gjordbue mellem korets og skibets hvælv. Hvælvene i skibet er ottedelte ribbehvælv med samme konstruktion af piller, kapper og buer som hvælvet i koret; de to vestligste hvælv har dog fladere kapper end de østlige.[41] Alle fire hvælv er formentlig opført på samme tidspunkt, og forskellen i kapperne må være opstået undervejs.

Det senmiddelalderlige *tårn* i to stokværk har kvadratisk grundplan og samme bredde som skibet. Mod nord er den nederste tredjedel af murværket bygget i kamp, hvorover er en tredjedel i røde teglsten i munkeformat formentlig lagt i et ujævnt munkeskifte.[42] Den øverste del og facaderne mod vest og syd er 1874 helt ommuret, hvorfor teglstensmurværket er i krydsskifte (s. 1975). Tårnet havde en formentlig retkantet dør i sydfacaden (jf. fig. 8a),[43] som nu er blændet med gule normalsten fra restaureringen 1866. Tårnrummet kan have haft et oprindeligt †vindue, hvor det nygotiske vindue fra 1866 er placeret i nordvæggen (jf. s. 1972).[44] Den oprindelige indretning kan ikke erkendes, da tårnets indre er meget ombygget. En †dør mellem tårnrummet og skibet blev udvidet 1866, men da tårnrummet 1589 var lukket af fra resten af kirken, er det muligt, at døren blev indsat senere. 1589 havde rummet intet loft.[15] 1866 blev det ottedelte ribbehvælv muret op (jf. s. 1974).

Fig. 11. Koret set fra øst (s. 1972). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The chancel seen from the east.*

Adgangen til klokkestokværket var formentlig ved en indvendig †trappe eller blot en †stige,[45] som 1866/74 blev udskiftet med et trappehus på sydsiden (jf. s. 1974). Det oprindelige klokkestokværk havde to falsede †glamhuller mod syd og mindst et mod øst, hvilke er synlige på J. G. Burman Beckers skitse fra 1856 (fig. 43). Der var formentlig også glamhuller mod nord, men ingen på vestsiden.[46] De senmiddelalderlige †*gavltrekanter* blev nedtaget 1874, og de to eneste afbildninger af dem er de to skitser af hhv. Jacob Madsen 1589 og Burman Becker 1856. Her vises tårnet med †kamme 1589 og uden 1856 (fig. 44 og 43). Derudover skulle den sydlige gavltrekant have haft vandrette blændinger, formentlig en båndblænding med en rundbuedekoration over.[47] Øverst på skitsen er flere rækker af utydelige udsmykninger (fig. 43).

Eftermiddelalderlige tilføjelser. På et ukendt tidspunkt efter middelalderen fik langhuset nye vinduer, et ud for hvert fag i sydfacaden.[48] De var rektangulære og muligvis smigede (fig. 43; jf. s.

Fig. 12. Tårnet set fra vest (s. 1970). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The tower seen from the west.*

1969). De blev erstattet af nye vinduer ved restaureringen 1866 (jf. ndf.).

Biskop Engelstoft nævner 1861, at 'koret' skulle være lavere og smallere end resten af kirken og have 'skråtag'.Der er sandsynligvis ikke tale om koret, da kirken både 1589 og 1856 afbilledes som et langhus. En †*tilbygning*(?) kan muligvis have været ved langhusets østgavl.[49]

Eftermiddelalderlige restaureringer og vedligeholdelser. I 1600-tallet blev kirken flere gange repareret; især blev tagets beklædning skiftet gentagne gange (jf. s. 1975).[50] 1807-08 trængte de indvendige mure til at blive repareret.[51]

Restaurering 1866 og 1874. Kirken gennemgik en omfattende restaurering 1866 og 1874 ved arkitekt Ove Petersen.[52] Murene blev pudset med cement,[53] mens gesimserne er muret om og har fået ny fals. Den romanske norddør blev blændet, og en ny, dobbeltfalset og spidsbuet portal i tårnets vestfacade blev kirkens nye hovedindgang (fig. 12). Den har en fladbuet dør under et spidsbuet, tredelt vindue. Mellem skibet og tårnrummet blev den eksisterende †dør udvidet til en falset, spidsbuet åbning.

Kirken har otte store vinduer fra restaureringen, og de har erstattet de ældre, retkantede †vinduer (s. 1971). Vinduerne er spidsbuede og dobbeltfalsede i facaden og smigede i bagmuren.

Den gamle puds blev banket af kirkens indvendige flader, og en ny triumfmur med spidsbuet korbue blev opmuret mellem langhusets 1. og 2. fag. Hvælvenes buer og kapper blev rettet op, så de står skarpt. Hvælvlommerne er formentlig også udmuret ved denne restaurering. Alle flader blev pudset med cement, og vægge, hvælvkapper og vinduessmige blev kalket blå (jf. s. 1975). Nye teglstensgulve blev lagt i koret, skibet og tårnet (jf. s. 1974).

Koret fik den nuværende gavltrekant af gule teglsten i normalformat lagt i krydsskifte. Gavl-

Fig. 13. Kirken set mod nordvest. Foto Erik Moltke 1943. I NM. – *The church, looking north west.*

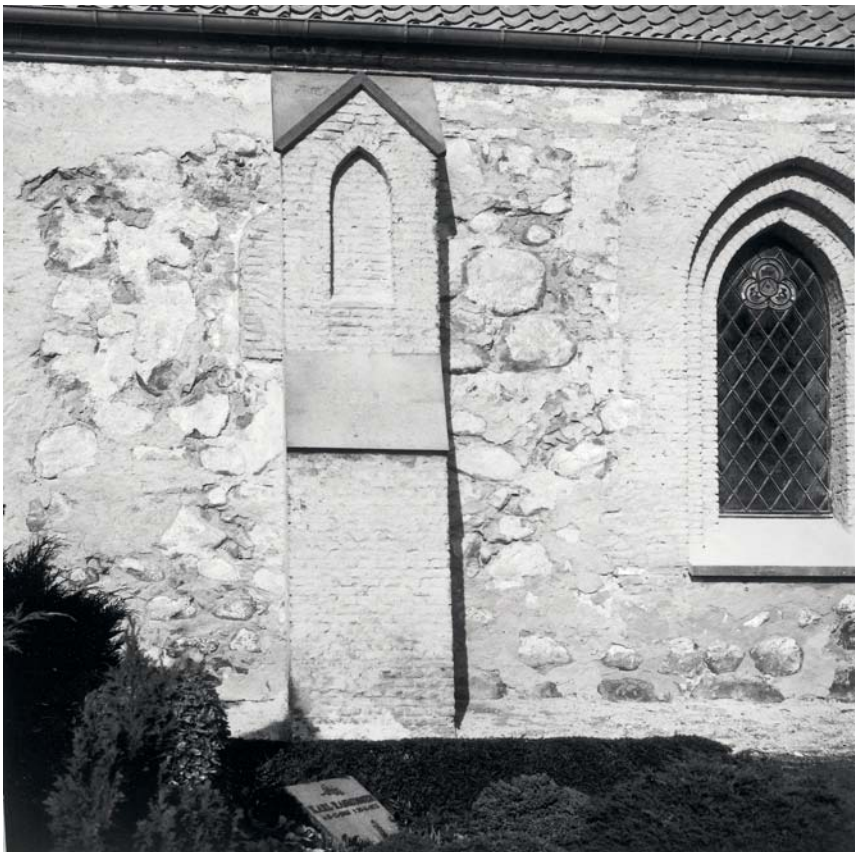

Fig. 14. Skibets sydfacade ved tredje og fjerde fag. Bag stræbepillen er det tilmurede, romanske vindue (s. 1966), mens vangen til det formentlig senmiddelalderlige vindue (s. 1967) anes øst for pillen. Foto Birgit Als Hansen 1983. I NM. – *South facade of the nave by the third and fourth bay. Behind the buttress is the bricked-up Romanesque window, while the side member of the probably Late Medieval window can be made out east of the pillar.*

trekanten er smykket med en firpasblænding, tre rundblændinger og seks højblændinger med trappestik og profileret hængestav under ni brynede kamtakker (fig. 11). Derudover er der en spidsbuet luge under den midterste kamtak.

Kirken har syv støttepiller fra 1866, hhv. fire på sydsiden og tre på nordsiden. De er muret af gule teglsten i normalformat. Midt på pillerne havde de en skrå cementafsætning under en spidsbuet højblænding, og øverst var en cementbeklædt 'gavltrekant' foran et tilsvarende halvtag (fig. 14). 1983 blev cementen erstattet af vingetegl (s. 1974).

Våbenhusets murværk er blevet forhøjet ca. 60 cm i gule normalsten med falsgesims, og ventilationshuller mod øst og vest i jordhøjde og under gesimsen blev etableret. Mod nord blev døren ændret til den nuværende, fladbuede dør i et højt, spidsbuet spejl, hvori er en rundblænding. En ny kurvehanksformet dør, blændet 2002, blev indsat mod øst som adgang til et nyindrettet materialerum (jf. ndf.). Som følge af murværkets forhøjelse har vinduet mod øst fået et nyt, spidsbuet stik.

Våbenhusets indre blev opdelt i to mindre rum; et materialerum med adgang gennem den nye dør mod øst (jf. ovf.) og et kapel mod nord.

En ny gavltrekant prydet med otte højblændinger – fire med omvendt trappestik, to med trappestik og to med ret øvre afslutning (fig. 7) – blev opført. Øverst er en falset korsblænding under de øverste tre af gavltrekantens ni brynede kamtakker.

Tårnet fik nyt murværk af gule normalsten i krydsskifte og blev samtidig forhøjet med ca. 1,5

m. På tårnets sydside blev bygget et trappehus i tilsvarende materiale og teknik (jf. fig. 1). Det har en fladbuet dør mod syd, og en rundbuet glug giver lys i trappeskakten. En spindeltrappe af fyrretræ leder op til en fladbuet dør ind til klokkestokværket. Døren af normalsten er muret skråt gennem muren mod vest. En gavltrekant mod syd er dekoreret med tre højblændinger med trappestik under tre falsede kamtakker (fig. 8a).

Tårnrummet har fået et ottedelt ribbehvælv, som er udformet som de øvrige hvælv (s. 1969). Teglstensformatet er ikke synligt, da hvælvets overside er pudset med cement. Pillernes og ribbernes dimensioner er dog mindre end de middelalderlige, så hvælvet er formentlig opmuret i normalsten. Hvælvlommerne er udmuret som ved de øvrige hvælv.

Mod hvert verdenshjørne er to fladbuede, falsede glamhuller med helstensstik af vekselvis en løber og to bindere under de to nye gavltrekanter mod syd og nord. Trekanterne har ens blændingsdekoration med højblændinger med trappestik over en hængestav, hvor den midterste blændings hængestav er korsformet (jf. fig. 7). Ni brynede kamtakker belagt med tegl afslutter gavlene.

Taget på langhuset blev repareret og 'forandret', mens våbenhuset og tårnet fik helt nye tagværker (jf. s. 1974). De nye tage blev belagt med røde vingetegl.

Ved en restaurering 1983 blev cementpudsen fjernet fra kirkens ydre, og murværket blev repareret og nykalket. Stræbepillerne fik ny afdækning med røde vingetegl i stedet for cement. Fortovet af piksten omlagdes.[22]

En indvendig restaurering gennemførtes 2002. Ved reparation af murværket fremkom den blå kalkning fra restaureringen 1866, og det blev besluttet, at kirkens indre atter skulle have denne farve (fig. 17; s. 1975).[54] Den romanske norddør blev genåbnet, så våbenhuset igen kunne benyttes som hovedindgang. En formentlig oprindelig egetræsbjælke over norddøren blev udskiftet og gemt til dendrokronologisk undersøgelse (fig. 10; s. 1975). Ventilationshullerne i våbenhusets langmure blev lukket, og et ældre gulv af røde teglsten (jf. ndf.) fremkom under det yngre gulv fra 1866. De øvrige gulve blev renoveret, men lagt i samme mønster som før (jf. ndf.).[22]

Mørtelrelieffer. Indvendig på langhusets østgavl og på skibets hvælv er fem medtagede mørtelrelieffer, hvilke også kendes fra bl.a. Egense (s. 1919), Hjulby (s. 1334-35) og i stort tal fra Nyborg Vor Frue (s. 934 ff.). Som der kan reliefferne tilskrives håndværkere, som signerede deres arbejde med indskrifter og årstal; det ældste er fra 1896 og de yngste fra restaureringen 2002. Der er tre ansigter i profil (fig. 15 og 46-47), to malede rammer, som formentlig har haft lignende relieffer, og en kronet buste.

Gulve. Kor, skib og tårn har gulve fra 1866, omlagt 2002, med et mønster af gule, røde og sortglaserede teglsten (jf. fig. 17).[55] Mellem kor og skib ligger to granittrin. I våbenhuset er et ældre gulv af røde teglsten i munkestensformat i et uregelmæssigt mønster (jf. fig. 9); et parti ved norddøren blev udskiftet 2002.

†*Gulve*. Indtil 2002 havde våbenhuset et gulv af sorte og hvide cementfliser formentlig fra 1866.[56] Korets gulv, som strakte sig ca. en meter vest for korbuen, blev omlagt 1934, hvorved overgangen mellem korets og skibets gulv blev placeret i korbuen. Gulvet i selve koret blev desuden hævet med ca. 20 cm, og trinene blev lagt med 'gamle' røde teglsten i munkestensformat.[22]

Vinduer. Kirken har otte store støbejernsvinduer fra 1866; et i hvert fag i langmurene samt et i tårnet.

†*Vinduer.* 1804 var fem ud af kirkens seks retkantede vinduer itu og beklædt med papir og tømmer. De blev 1805 udskiftet med nye †trærammer.[57]

Tagværker. Alle tagværkerne er fra nyere tid; langhusets er i sin grundform fra før 1866, hvor det fik nye krydsbånd, og korets tag blev 'forandret'. En del af nordsiden er omsat 1957. Våbenhusets tagværk er fra 1866, mens tårnets er fra 1874.[23] Alt er fyrretræ. Langhuset har 20 spærfag med spærsko og -stivere samt to hanebånd på hvert fag og lange krydsbånd på hvert tredje fag. Tømmeret er uregelmæssigt nummereret fra vest mod øst med romertal i syd og faner i nord. Våbenhuset har seks spærfag med et hanebånd for hvert fag, nummereret med romertal fra nord

Fig. 15. Mørtelrelief. Mand i profil, 1896, på indersiden af korets gavl (s. 1974). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Mortar relief. Man in profile on the gable of the chancel.*

mod syd. Tårnets tagværk består af otte spærfag med skalke, to hanebånd og stormlægter. Spærfagene er nummereret med romertal fra syd mod nord.

†*Tagværker*. 1861 var tagværkerne over skibet og våbenhuset af fyr, mens tårnets var af både eg og fyr. Skib og kor havde 18 fag, tårnet seks fag og våbenhuset fem fag.[23]

Klokkestolen fra 1874 er en kraftig, tømret fyrretræskonstruktion med fire hjørnestolper samlet med vandrette bjælker og krydsbånd.[58] Klokken (s. 1992) hænger over en mindre platform.

†*Klokkestole*. 1806 var klokkestolen i dårlig stand, og det er muligt, at den blev udskiftet 1819, da to nye klokker blev hængt op (s. 1992).[57]

Dendrokronologiske undersøgelser. 2017 blev der udtaget en prøve af egebjælken fra den romanske norddør (s. 1966). Overliggeren er af træ fældet *efter* 1163.[59] Den kraftige planke var indmuret i forbindelse med kassemurens opførelse og havde ikke spor efter genanvendelse.

Tagbeklædning. Kirkens sadeltag er dækket af røde vingetegl – skibets og våbenhusets fra 1957 og tårnets fra 1988.[22]

†*Tagbeklædning*. 1589 var kirken tækket med hulsten og havde bly på nordsidens østende.[15] 1663 og 1670/71 blev indkøbt tagsten, bly og blysøm til reparation af kirkens tag.[60] 1725 blev tagbeklædningen repareret efter en storm.[25]

Opvarmning. 1984 fik kirken elvarme i form af radiatorer på væggene og rørovne under bænkene.[22]

†*Opvarmning*. Tidligere var en †kakkelovn ved korets østgavl; den blev ommuret 1918, mens dens skorstenspibe blev fjernet 1956.[21] Den murede skorsten i gule teglsten står stadig på loftet.

Belysning. 1917 fik kirken indlagt elektrisk lys.[23]

Farveholdning. Kirkens facader er hvidkalkede. Indvendig står kirken med blåkalkede vægge, hvælvkapper og vinduessmige, mens hvælvenes ribber er hvide. Farven er en genetablering 2002 af kalkningen fra restaureringen 1866 (jf. s. 1974). Samme farveholdning har været i Sørup (s. 458) og Egense (s. 1919), som også begge hørte under Hvidkilde Gods.

Omkring kirken ligger et *fortov* af piksten fra 1983.

KALK- OG GLASMALERIER

†*Eftermiddelalderligt kalkmaleri*, antagelig begyndelsen af 1800-tallet, tidligst omtalt 1818 som 'et malet vindue, anbragt på muren i stedet for en altertavle', altså formentlig et illusionistisk maleri af en alterprydelse på landskabelig baggrund (jf. †alterprydelse nr. 3).[61] Maleriet var da 'udslettet' af fugt.[62] De følgende år blev det gentaget, at det burde opmales, eller væggen beklædes med brædder, hvorpå der kunne males et nyt maleri,[62] og 1825 anførtes, at 'vinduet' enten måtte opmales eller erstattes af et rigtigt vindue, eller også skulle der opsættes en 'anstændig altertavle'.[26]

Glasmalerier, 1866, trebladede rosetter i rødt, blåt og grønt, indsat foroven i langhusets vinduer.

Fig. 16. Indre set mod øst, begyndelsen af 1900-tallet. Foto i NM. – *Interior, looking east, beginning of 20th century.*

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventargenstand er den romanske døbefont. Alterstagerne er fra o. 1550 og prædikestolen fra 1594. En pengeblok stammer fra o. 1700, mens dåbsfadet formentlig tilkom i anden fjerdedel af 1700-tallet. Klokken er fra 1819.

Fra 1860'erne stammer flere genstande: Dåbskanden anskaffedes 1862, altersølvet er udført 1863 af Anton Michelsen, København, stolestaderne er fra 1866, og et (†)altermaleri er malet 1869 af Anton Dorph. To præsterækketavler stammer formentlig også fra denne tid. En vinskummeske er udført 1883 af Adolf Falck, København.

Fra 1900-tallet findes en messehagel fra 1924 og en syvstage fra 1934; salmenummertavlerne er fra 1938. Lysekronerne blev skænket af medlemmer af menigheden 1955 og 1997, mens orglet, der er bygget 1970 af Poul-Gerhard Andersens Orgelbyggeri, Bagsværd, til Kirkeby Kirke, er opstillet i kirken 1996.

Ved restaureringen 2002 tilkom alterbordet og året efter også altertavlen, der er malet af den færøske maler Tórbjørn Olsen, samt alterskranken. To messehagler er udført 2007-08 af Hanne Skyum.

Farvesætning, indretning og istandsættelser. Den nuværende farvesætning er fastlagt af arkitekt Alan Havsteen-Mikkelsen ved restaureringen 2002. Alt nyere træværk er malet i grårosa nuancer, mens prædikestolen står i træets naturlige farver, kun med en let overfladebehandling. 1866 blev inventaret egetræsmalet; tilsvarende arbejde udførtes 1928.

Det ældste inventarium fra 1576 opregner kirkens løsøre, heraf flere formentlig middelalderlige genstande: to alterklæder, et gammelt altersæt og en vinflaske af tin, to alterstager og et dåbsfad af kobber (dvs. messing), et ildkar, to messehagler og en messeskjorte, en messeklokke ved alteret, et skab og en klokke i tårnet samt alterbøgerne, der omfattede to middelalderlige bøger (en graduale på pergament og en missale), en bibel, en graduale, en alterbog og en salmebog; kirkeordinansen og en passionale manglede.[63] Da biskop Jacob Madsen kort efter, i 1589, besøgte kirken første gang, beskrev han den som »arm« (fattig).[15] Alterbordet stod for langt fra væggen, altertavlen var en lille, katolsk tavle, og den romanske døbefont synes endnu at have stået i vestenden. Indretningen af kirken synes således i vidt omfang at afspejle forholdene før reformationen, dog med tilføjelsen af en muret prædikestol i sydsiden.

I 1590'erne fornyedes vigtige dele af inventaret i renæssancestil. 1594 anskaffedes en prædikestol og 1599 en altertavle, der var prydet med skriftsteder og et maleri af Opstandelsen. Begge dele blev udført ved

Fig. 17. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior looking east.*

rådmand Poul Pedersens mellemkomst. Muligvis blev også alterbordet fornyet i samme periode. 1604 fik kirken desuden nye stolestader, og antagelig i samme periode blev døbefonten flyttet til korets nordside. 1647 blev de tre forreste stolestader i hver side indrettet som herskabsstole for beboerne på Lindskov. Antallet af siddepladser i kirken blev forøget 1697, da der opsattes et pulpitur ved vestvæggen.

I begyndelsen af 1800-tallet ændredes indretningen af koret. Renæssancealtertavlen fra 1599 blev taget ned og erstattet af en kalkmalet udsmykning (jf. †kalkmaleri s. 1975), og 1824 opsattes et nyt, fritstående alterbord. O. 1830 eller lidt senere kom et altermaleri i forgyldt ramme til. Ændringerne kan have været inspireret af en kirkelig reformbevægelse, der ønskede at vende tilbage til den oldkristne kirkes enkle indretning med blot et alterbord med en dug og et par lys.[64]

1866 underkastedes kirken en gennemgribende restaurering (jf. også s. 1972), hvor stort set hele inventaret blev kasseret. Bevaret blev kun døbefonten og prædikestolen; sidstnævnte dog i stærkt forenklet form. Alterskranke, stolestader samt præste- og degnestole udførtes af ny. Forinden, o. 1857, var der opsat et nyt alterbord umiddelbart foran østvæggen, og 1869 afsluttedes istandsættelsen med anskaffelsen af en ny altertavle i nygotisk stil.

1928-29 blev prædikestolen ombygget med forbillede i prædikestolen i Kværndrup, og 1939 fik kirken sit første orgel, der blev anbragt på et pulpitur ved vestvæggen. 1996 anskaffedes det nuværende orgel, der fik plads på gulvet i nordsiden af skibets vestligste fag.

Kirken er senest restaureret 2002 efter forslag af arkitekterne Alan Havsteen-Mikkelsen og Steffen Pedersen. Ved restaureringen blev koret nyindrettet med helt nyt alterparti, og fonten blev flyttet ned midt i skibet ved den genåbnede indgang fra våbenhuset.

Alterbord (jf. fig. 17-19), 2002, tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen og Steffen Pedersen, muret af teglsten i normalformat, hvidkalket, med alterbordplade af rødlig Ølandssten. Bordet, der måler 181×70 cm og er 107 cm højt, er opført ca. 1 m fra østvæggen.

†*Alterborde*. 1) Sandsynligvis middelalderligt. 1589 noterede biskop Jacob Madsen, at alteret var 'fra væggen' og skulle 'flyttes op';[15] vel at alteret stod for langt fra østvæggen og burde flyttes tættere på denne.

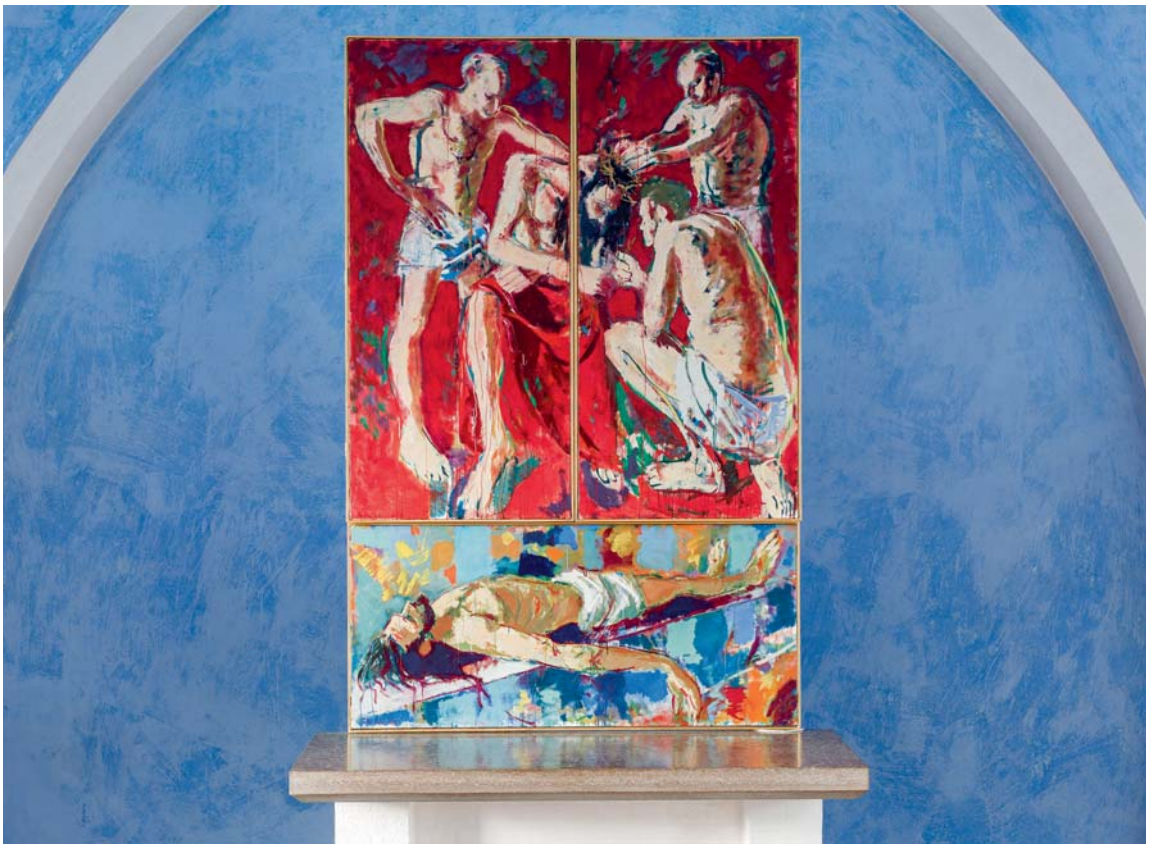

Fig. 18. Altertavle, 2003, udført af Tórbjørn Olsen, i lukket stand (s. 1979). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altarpiece, 2003, by Tórbjørn Olsen, in closed state.*

2) Muligvis opsattes et nyt alterbord efter Jacob Madsens besøg. Ifølge sognepræst Frederik Struchs beretning 1769 fandtes der skjult under alterdugen en udskåret indskrift: »Baggo Jacobsen pastor loci Ao 1603« (Bagge Jacobsen sognepræst år 1603) (jf. prædikestol s. 1985, gravsten nr. 1).[65] Da bordet adskilte sig fra altertavlen i både 'arbejde og maling', mente Struch, at det måtte være skænket af den daværende sognepræst. Hvorvidt indskriften vidnede om opsætningen af et helt nyt muret eller tømret alterbord, kan dog ikke afgøres; der kan også være tale om en beklædning med †*alterbordspaneler* af træ uden på det eksisterende bord eller måske endda blot en tilføjelse af en indskrift på ældre panelværk (jf. prædikestol s. 1987).

3) 1824 noterede kirkesynet, at der var anskaffet et nyt alterbord.[62] Der var tilsyneladende tale om et fritstående, muligvis ovalt bord af træ (jf. alterbordet i Horne (Sallinge Hrd.));[66] således anføres 1857, at alteret burde flyttes 'ind til muren', gøres firkantet og forsynes med et alterklæde.[67] Dette synes at være sket kort efter (jf. nr. 4).

4) (Jf. fig. 16), o. 1857, af træ, dækket af et alterklæde og en alterdug.[68] Det rektangulære bord stod umiddelbart op ad østvæggen. 1985 blev det forsynet med en ny alterbordplade af eg.[69]

†*Alterklæder*. 1-2) Omtalt 1576 uden nærmere beskrivelse.[63] 3) Omtalt 1811, klædet var 'gammelt og pjaltet'.[62] 4) Omtalt 1861, af rødt klæde.[23] 5) (Jf. fig. 48), 1985, udført af Hanne Vedel, Spindegården, Aabenraa, af silke og uld,[69] med kilemønster i mørke nuancer og smalle, lodrette og røde striber.

†*Alterduge*. 1) 1664/65, købt for 10 mark.[70] 2) Omtalt o. 1861, af hvidt shirting (tætvævet bomuld) med kniplinger.[23]

Fig. 19. Altertavle, 2003, udført af Tórbjørn Olsen, i åben stand (s. 1979). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altarpiece, 2003, by Tórbjørn Olsen, in open state.*

†*Kortæpper*. 1) 1934, syet af kvinder i sognet. Korsstingsbroderi med indskriften »Ecce agnus Dei« (Se det Guds lam).[71] 2) 1985, udført af Hanne Vedel, Spindegården, Aabenraa, af mørk uld med smalle hvide striber.[69]

†*Knæleskammel*, o. 1861, betrukket med rødt fløjl.[23]

Alterprydelser. Ved biskop Jacob Madsens besøg 1589 havde kirken endnu sin katolske altertavle. Ti år senere, i 1599, anskaffedes en ny altertavle med motiv af Opstandelsen. Den stod endnu på alteret 1769, men må være nedtaget senest i begyndelsen af 1800-tallet. Den erstattedes af en kalkmalet dekoration på østvæggen, der o. 1830 afløstes af et maleri i forgyldt ramme. 1869 fik kirken en (†)altertavle i nygotisk stil med maleri af Anton Dorph.

Altertavlen (fig. 18-19), 2003, er malet af den færøske maler Tórbjørn Olsen[72] og udformet som en trefløjet tavle (triptykon), hvilende på en predella. Malerierne er udført i olie på lærred og indsat i smalle rammer af forgyldt metal; midtfeltet måler 158×147 cm, sidefløjene 158×72 cm og predellaen 67×147 cm. I åben stand fremstiller midtfeltet Den vantro Thomas, der bøjer sig mod Kristus og stikker fingrene i hans sår; omkring dem står fire apostle. På den venstre sidefløj ses Kvinderne ved graven, på den højre englen, der taler til dem (Joh. 20,12). I lukket stand er en fremstilling af Tornekroningen malet tværs over sidefløjenes bagsider. Predellaen har motiv af den døde Kristus, liggende på ryggen på graven med den ene arm hængende slapt ud over kanten. Motiverne er malet i kraftige farver, domineret af rødt, blåt og gult med indslag af violet og hvidt; figurerne har lys karnation. Forneden på hvert maleri ses kunstnerens signatur samt årstallet for udførelsen.

Fig. 20. Vandringen på søen. (†)Altermaleri, udført af Anton Dorph 1869 (s. 1980). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Christ walking on the water.* (†)*Altarpiece by Anton Dorph, 1869.*

(†)*Altertavle* (jf. fig. 16 og 48), 1869, med maleri af Anton Dorph (jf. (†)altermaleri ndf.). Tavlen, i nygotisk stil, havde spidsrundbuet midtfelt flankeret af pilastre med stavværksornamentik, afsluttet med fialer, og den kronedes af en trekantgavl med krabbeblade og kors. Rammeværket er egetræsmalet; under maleriet var indskrift med forgyldt fraktur: »Du lidet troende, hvi tvivlede du?« (Matt. 14,31), korresponderende med altermaleriet (jf. ndf.). Tavlen blev nedtaget ved restaureringen 2002; rammeværket opbevares adskilt på loftet over graverbygningen.

(†)*Altermaleriet* (fig. 20), olie på lærred, 168×120 cm, rundbuet og indsat i en tilsvarende, smal ramme af træ, er signeret: »A. Dorph 1869« med sort i nederste, venstre hjørne. Det viser *Vandringen på søen*. Jesus, i lys kjortel med rødt slag, ses skråt bagfra gående på vandet. Foran ham

står Peter, blåklædt med lyst slag, i vand til livet, idet Jesus griber om hans hånd. I baggrunden ses båden med de skrækslagne disciple. Maleriet hænger på nordvæggen i skibets vestligste fag.

†*Alterprydelser*. 1) Antagelig en senmiddelalderlig altertavle, af biskop Jacob Madsen 1589 beskrevet som: »1 Skarns liden Taffle met gamble Gud«.[15] Der var formentlig tale om en tavle med Treenighedsmotiv, men om betegnelsen 'skarns' refererer til motivet eller tavlens bevaringstilstand, kan ikke afgøres.[73] Tavlen må være nedtaget 1599.

2) 1599, udført på kirkens bekostning på foranledning af rådmand Poul Pedersen, Svendborg. Tavlen, formentlig et træskåret arbejde i renæssancestil, var prydet med et maleri med motiv af Opstandelsen samt nogle skriftsteder. Nederst i venstre side var en indskrift: »Denne tavle lod ærlige og velforstandige mand Povl Pedersen, rådmand i Svendborg, gøre på kirkens bekostning, Ao 1599«.[74]

År 1600 beskrev Jacob Madsen tavlen som 'en herlig ny tavle med Kristi opstandelse på'.[15] Den synes nedtaget senest i begyndelsen af 1800-tallet.

3) Antagelig begyndelsen af 1800-tallet, en kalkmalet dekoration på østvæggen, formentlig illuderende en alterprydelse på landskabelig baggrund (jf. †kalkmaleri s. 1975).

4) O. 1830(?) eller lidt senere, et alterbillede med forgyldt ramme, omtalt o. 1861.[75]

Altersæt (fig. 21), 1863, udført af Anton Michelsen, København, bestående af kalk, disk og oblatæske i nygotisk stil med graveret dekoration. Af synsprotokollen fremgår, at sættet blev anskaffet af kirken for i alt 175½ rdlr.[23] *Kalken*, 26 cm høj, har sekstunget fod med kors i firpasmedaljoner; på den ene side endvidere våbenskjold for Rosenørn-Lehn, flankeret af initialer: »O.D.« og »R.L.« for kirkeejer Otto Ditlev Rosenørn-Lehn samt årstallet for anskaffelsen: »1863«. Skaftet er sekssidet og knoppen let fladtrykt med seks påsatte rudebosser med firbladede rosetter og Jesusmonogram: »IHS« (fraktur); både knoppen og det øvre skaftled har stavværk. Bægeret har på den ene side et kors med firpasender. Under foden samt ved bægerets mundingsrand er fire stempler: Mesterstempel for Anton Michelsen,[76] guardejnmærke for Peter R. Hinnerup, bymærke København 1863 samt københavnsk årstalsmær-

Fig. 21. Altersæt og oblatæske, 1863, udført af Anton Michelsen, København (s. 1981). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Communion set and wafer box, 1863, by Anton Michelsen, Copenhagen*.

ke »63«. Den tilhørende *disk*, 17,5 cm i tværmål, med sekstunget bund, har på fanen dekoration af skiftevis kors i cirkelslag og stjerner, i bunden Jesusmonogram i tornekrans. Under bunden er stempler og våbenskjold, svarende til kalkens, og under fanen initialer samt årstal: »O.D.-R.L. 1863«. *Oblatæsken*, 5 cm høj, 12,5 cm i tværmål, har om selve æsken et ornamentbånd med skiftevis trepas- og liljekors. På låget er en firpasmedaljon med et kors med påskrevet Jesusmonogram i tornekrans; i sviklerne er stjerner. Under æskens bund samt under låget er stempler svarende til stemplerne på kalk og disk; under æskens bund endvidere indskrift: »O.D.1863.R.L.«.

Alterkalk, nyere, fra firmaet Fredberg, svarende til Egenses (s. 1931).

†*Altersæt*. 1) Omtalt 1576 og 1589, af tin.[77] 2) 1678, skænket af Rudbek Kaas til Lindskov og hustru Jytte Banner. Sættet var prydet med våbenskjolde for Kaas og Banner samt ægteparrets initialer »R.K.I.B.« og årstallet for donationen.[18] I præsteindberetningen 1707 anførtes, at sættet var af forgyldt sølv,[18] men 1861-62 betegnes det som værende af kobber med indvendig forgyldning.[78]

Sygesæt (fig. 22), 1863, udført af Anton Michelsen, København, bestående af kalk, disk og vinflaske med oblatgemme. Af synsprotokollen fremgår, at sættet blev anskaffet af kirken for i alt 31 5/6 rdlr.[23] *Kalken*, 13 cm høj, har cirkulær fod med versalindskrift: »Øster Skerninge Kirke ODRL 1863« (jf. ovf.), cylinderskaft med midtknop og bæger med profileret munding og graveret kors med trepasender på den ene side. *Disken*, 6,6 cm i tværmål, har på fanen graveret kors i cirkelslag. *Vinflasken*, 7 cm høj, er formet som en indsats i bægeret; i skruelåget er *oblatgemme*. Under kalkens fod og ved bægerets munding samt under diskens og vinflaskens bund er fire stempler: Mesterstempel for Anton Michelsen,[79] guardejnmærke for Peter R. Hinnerup, bymærke København 1863 og københavnsk årstalsmærke »63«. Sættet opbevares i et samtidigt etui af sort pap med messinghægter, foret med rødt fløjl.

†*Alterkander og vinbeholdere*. 1) Omtalt 1576, en vinflaske af tin. Flasken rummede en pot (knap en liter).[63] 2) 1857 nævnes, at der burde anskaffes en ny alterkande, da den daværende var for lille.[67] 3) O. 1861, af sort porcelæn med forgyldning.[23]

Vinskummeske (fig. 23), udført 1883 af Adolf Falck, København, anskaffet 1886.[80] Skeen er 16,5 cm lang med snoet skaft, der ender i en manchet hvorover hulet knop med et hoved i volutindfatning, kronet af bladværk. På bagsiden

Fig. 22. Sygesæt, 1863, udført af Anton Michelsen, København (s. 1982). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Communion set for the sick, 1863, by Anton Michelsen, Copenhagen.*

Fig. 23. Vinskummeske, 1886, udført af Adolf Falck, København (s. 1982). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wine skimmer, 1886, by Adolf Falck, Copenhagen.*

af skaftet, lige over laffet, er tre stempler: Mesterstempel »A.F.«,[81] bymærke København 1883 og guardejnmærke for Simon Groth.

Alterstager (fig. 24), o. 1550, af messing, 40 cm høje (inkl. lysepig). Stagerne har cirkulær, profileret fod, der hviler på tre rankryggede løvefigurer, som sidder på høje plinte. Det cylindriske skaft har base og to skarpryggede skaftringe, og lyseskålen er profileret. Stagerne er formentlig identiske med to lysestager 'af kobber', der er omtalt i det ældste inventarium 1576.[63]

Andre stager. To †*lysestager*, formentlig første halvdel af 1690'erne, skænket af Frederik von Ahlefeldt (†1706), oberst ved det fynske nationalregiment. Donationen skete, mens han boede på Lindskov, men før han erhvervede Nordskov (1696). De små stager af sølv var prydet med von Ahlefeldts våben og initialer: »F.V.A.«.[18] 1743 besluttede hans arvinger at lade stagerne 'gøre udi penge'. Stagernes værdi blev beregnet til 100 rdlr., som blev deponeret hos sognepræsten, der årligt skulle svare renten deraf til sognets fattige.[82] Stagerne må derpå antages bortsolgt. Jf. †legattavle(?) s. 1991.

Syvstage, 1934, af messing, 47 cm høj, med klokkeformet fod og konisk skaft, hvorfra udgår fligede arme. Under bunden er ejerindskrift samt dato for erhvervelsen med fordybede versaler: »Øster Skerninge Kirke MCMXXXIV« og: »XXIV XII MCMXXXIV«. Stagen opbevares i graverbygningen.

†*Alterbøger.* 1) Senmiddelalderlig, omtalt 1576, et 'gammelt' graduale på pergament.[63] 2) Senmiddelalderlig, omtalt 1576, et 'gammelt' missale (messebog).[63] 3) O. 1576 modtog kirken som de fleste andre kirker i herredet et eksemplar af Hans Thomesens salmebog (jf. s. 1787, 1860). Den jernlænke, der fulgte med til at fastgøre bogen, var dog så skrøbelig, at den ikke kunne bruges.[63]

Messehagler. 1) 1924,[83] af mørkviolet fløjl, kantet med guldgaloner og med tilsvarende kors på ryggen. I graverbygningen. 2) 2007, udført af Hanne Skyum, af lys silke med indvævet båndslyng i gyldne, lyse og hvide nuancer; på rygsiden endvidere et lille kors. 3) 2008, udført af Hanne Skyum, af grøn silke med indvævede vingrene i brune nuancer, på rygsiden med en lilla drueklase.

†*Messehagler.* 1) Omtalt 1576, af grønt »setteni« (en slags silketøj).[63] 2) Omtalt 1576, af blomstret damask.[63] 3) O. 1600, af grønt fløjl kantet med guldgaloner.[84] 1707 beskrives hagelen som 'meget gammel', og det nævnes, at den 'førhen' havde 'været til anden brug'. Der var ingen årstal eller våben på den, men blot fem bogstaver:

Fig. 24. Alterstager, o. 1550 (s. 1983). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar candlesticks, c. 1550.*

Fig. 25. Dåbsfad, formentlig o. 1725-50 (s. 1985). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Baptismal dish, probably c. 1725-50.*

»T.G.I.B.H.« for Thomes Galskyt til Hvidstengård (†1600) og hans anden hustru (siden 1589) Ingeborg Brockenhuus. Parret skænkede messehagelen, da de boede på gården Holm i sognet.[18]

Fig. 26. Døbefont, romansk (s. 1984). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Romanesque font.*

4) Omtalt 1861, af rødt fløjl med guldgaloner.[23] 5) 1886, af rødt fløjl med guldgaloner.[23]

†*Messeskjorter.* 1) Omtalt 1576.[63] 2) 1670/71, købt for 26 mark.[70]

†*Messeklokke*, middelalderlig, omtalt 1576, 'lille'. Klokken hang ved alteret.[63]

Alterskranke (jf. fig. 17), 2002, tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen og Steffen Pedersen, trekvartcirkulær med en flytbar sektion mod vest. Skranken består af smalle, lodrette stivere af forgyldt stål under en håndliste af eg. Knæfaldet hviler på et stel af sortmalet stål, puderne er betrukket med rødbrun uld.

†*Alterskranker.* 1) Omtalt 1823-26, da man ønskede puder på knæfaldet.[62] O. 1861 nævnes, at knæfaldet var betrukket med sort skind og forsynet med gelænder;[23] 1862 anførte synet, at begge dele burde udskiftes,[85] og skranken blev nedtaget i forbindelse med restaureringen 1866.

2) (Jf. fig. 16 og 48), 1866, halvcirkulær, 17 alen lang (ca. 10,5 meter), bestående af balustre under en poleret håndliste og forsynet med to døre. Knæfaldet, muret af rødbrune sten, var betrukket med sort skind; 1985 blev det kalket og betrukket med næsten sort stof, leveret af Hanne Vedel, Spindegården.[69] Nedtaget ved restaureringen 2002.

Døbefont (fig. 26), romansk. Foden er af rød granit, mens skaftet og kummen, der er hugget i ét stykke, er af rødgrå granit. Fonten, der tilhører den sydfynske type,[86] er 98 cm høj; kummens tværmål er 68 cm. Foden er et omvendt terningkapitæl med hjørnehoveder. De mellemfaldende felter har mod nord og vest georgskors i relief, og mod syd ses et kors i cirkelslag, mens ornamentet på feltet mod øst er ødelagt. Midt på skaftet samt under kummens munding er en tovsnoning. O. 1866 blev fonten restaureret.[23] 1889 sås endnu rester af en tidligere oliemaling, især på foden.[87]

1589 stod fonten i vestenden, og biskop Jacob Madsen noterede, at den skulle flyttes til koret.[15] Her stod den i nordsiden, til den 1934 blev flyttet til skibets første fag, hvor den blev anbragt midt for korbuen (jf. fig. 48). Ved restaureringen 2002

blev fonten opstillet i nordsiden af skibets andet fag ved indgangen fra våbenhuset.

Dåbsfad (fig. 25), formentlig anden fjerdedel af 1700-tallet (jf. nr. †2), af messing, 47,8 cm i tværmål, glat.

†*Dåbsfade*. 1) Omtalt 1576, et »løykar« (vandfad) af kobber.[63] 2) Omtalt 1724, af tin.[60] 1729 var det 'ganske ubrugeligt'.[88]

Dåbskande, 1862,[23] af tin, svarende til Egenses (s. 1934). Kanden er sammenloddet på midten; lodningen er fornyet 1988. I bunden er et mesterstempel for Carl Magnus Svanberg junior.[89]

Prædikestol (fig. 27-28), 1594, udført på foranledning af rådmand Poul Pedersen, Svendborg; stærkt ombygget ved en restaurering 1928-29. Af de oprindelige dele ses udvendig kurvens fire

Fig. 27. Prædikestol, 1594, stærkt fornyet 1928-29 (s. 1985). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Pulpit, much renewed, 1928-29.*

Fig. 28. Storfelt fra prædikestolen med akantusmontant og rulleværk (s. 1987). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Large panel from pulpit with acanthus and scrollwork.*

storfelter[90] samt dele af hjørnefremspringenes beslagværk, indvendig tre bagklædningsfelter til dels med tilhørende rammeværk; alt udført af egetræ. Fornyet er hele fronten, der er monteret uden på den ældre front, et bagklædningsfelt og kurvens gulv.[91]

Kurven har fire arkadefag, der adskilles af en søjle og to halvsøjler sat tre og tre på retkantede hjørnefremspring; dog findes ved faget mod væggen kun én halvsøjle. Søjlerne er alle af korintisk orden og har prydbælter med rosetter og bladværk. Storfelternes arkader har kannelerede pilastre på høje beslagværkspostamenter og bueslag med englehoveder i sviklerne. I de tre arkadefelter mod kirkerummet ses reliefskårne akantusmontanter suppleret med rulleværk (fig. 28) og, i de tre felter nærmest opgangen, et englehoved (faget ved sydvæggen er uden englehoved). Forneden har hvert felt en rulleværkskartouche med indskrift med delvist sammenskrevne reliefversaler i forsænkede bånd. Fra opgangen læses: 1) »Beati qvi avdivnt verbvm Dei: Lvcæ: 11« (Salige er de, som hører Guds ord, Lukas 11) (Luk. 11,28). 2) »Severinvs Georgivs an(n)o 1594« (Søren Jørgensen 1594), antagelig sognepræst Søren Wittenberg. 3) »Vivo ego nolo morte peccatoris: Ezech: 33« (Så sandt jeg lever, jeg ønsker ikke synderens død, Ezek. 33) (Ez. 33,11). 4) »Venite ad me o(m) nes qvi laboratis: Mat« (Kom til mig, alle I, der slider jer trætte, Matt.) (Matt. 11,28). Postament- og frisefelterne samt de retkantede hjørnefremspring er smykket med kasette- og beslagværk med bosser og rosetter. Stolen hviler på en muret, hvidkalket *sokkel*, opført 1934, hvis form nøje følger kurvens forkrøpninger. *Opgangen*, fra 2011,[23] løber langs triumfvæggen og skibets sydvæg.

Staffering. Prædikestolen står umalet. Tidligere synes den at have været malet med forgyldte detaljer; ifølge præsteindberetningen 1769 fandtes der under feltet med præstens navn (jf. ovf.) en malet indskrift med forgyldte bogstaver: »Baggo Jacobsen Ao 1615«, vel et vidnesbyrd om en staffering, bekostet af den daværende sognepræst (jf. †alterbord nr. 2, gravsten nr. 1).[65] 2011 konstateredes sparsomme rester af blå og rød ornamentik, vel fra den oprindelige bemaling, og derover rester af en grålig staffering.[91] Ved restaureringen 1866 blev stolen egetræsmalet; dog var englenes vinger hvide.[92] 1928 blev den afrenset.[23]

Kurvens storfelter er beslægtede med de tilsvarende dele på prædikestolen i Rolfsted fra 1593, og det er muligt, at de to stole er udført i samme værksted (jf. *DK Odense* 3825). Ifølge kirkens

Fig. 29. Prædikestolen før restaureringen 1928-29 (s. 1987). Foto Chr. Axel Jensen 1928. I NM. – *The pulpit before the restoration of 1928-29*.

regnskaber blev prædikestolen bekostet af Poul Pedersen på vegne af den tidligere borgmester i Svendborg, Rasmus Skriver, der havde en gæld til kirken på 147 mark 6 skilling.[93] 1670/71 blev prædikestolen repareret.[70] 1866 gennemførtes en hårdhændet istandsættelse, hvor størstedelen af rammeværket blev fornyet,[94] ligesom mange af de ornamentale led blev fjernet (jf. fig. 29). En muret sokkel med fire glatte sider kan være opført på dette tidspunkt (jf. fig. 29). 1928-29 blev stolen restaureret med forbillede i prædikestolen i Kværndrup Kirke. Ved restaureringen nyudførtes kurvens hjørnesøjler, de vandrette profillister og hjørnefremspringene samt hovedparten af beslagværksreliefferne i postament- og frisefelterne (sml. fig. 27 og 29). 1934 opførtes den nuværende sokkel, muret af rødbrune sten.[95] 1985 blev soklen hvidkalket.[69] Prædikestolen er opsat i sydsiden af skibets første fag.

En muret †*prædikestol* i sydsiden er omtalt af Jacob Madsen 1589.[15] Stolen må være nedtaget 1594.

Stolestaderne (jf. fig. 17 og 31), 1866,[96] svarer til stolestaderne i Egense (s. 1938). Forpanelerne har højrektangulære fyldinger; panelet ved indgangen fra våbenhuset har indbygget salmebogsreol. Stolene er opstillet i to rækker med 18 stole i syd og ni stole i nord. Ved restaureringen 2002 blev staderne renoveret og malet i grårosa nuancer. På sæderne er løse hynder af rødbrun uld. Oprindeligt var stolestaderne, der ved opstillingen 1866 omfattede 42 bænke, egetræsmalede.[97]

†*Stolestader*, 1604.[98] Et stolestaderegister, udfærdiget 1648, omfatter 20 mandsstole i sydsiden og 16 kvindestole i nordsiden; dertil kom tre herskabsstole forrest i hver side (jf. ndf.).[99] Den første kvindestol var forbeholdt præstekonen, mens den niende stol i mandsrækken og den ottende stol i kvinderækken var for præstegårdens folk. Et nyt stolestaderegister blev nedskrevet 1702, da ingen af dem, som var optegnet i det gamle register, længere levede. Den niende mandsstol var fremdeles forbeholdt 'præstegårdens tjenere', ligesom den første og den ottende kvindestol opretholdt deres funktion. De to bageste mandsstole, nr. 19-20, var blevet omdannet til kvindestole 1697, da †pulpituret blev opsat (jf. ndf.).[98]

Fig. 30. Pengeblok, o. 1700 (s. 1989). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Poor box, c. 1700.*

1670/71 var stolestaderne forfaldne.[70] 1720 blev de 'sirligt malet';[88] 1725 blev nogle itugåede stole repareret.[25] 1842 nævnes, at stolene var forrådnede og burde fornys.[67] 1861 fandtes 21 stolestader i hver side (inkl. †herskabsstolene); heraf var de 13 forreste forsynet med bagbeklædning, dør og bræddegulv; de øvrige var uden bagbeklædning.[100] Stolestaderne blev nedbrudt 1866.[58]

(†)*Præstestol*, formentlig slutningen af 1800-tallet, indrettet i skibets nordøsthjørne over for prædikestolen med to panelvægge med balustergitter foroven samt dørfløj (jf. fig. 16), svarende til stolen i Egense (s.1939). Panelet, der var egetræsmalet med forgyldte balustre, blev nedtaget ved restaureringen 2002; dele af det opbevares på loftet over graverbygningen.

†*Skrifte- og præstestole*. 1) Omtalt 1668/69 i forbindelse med en reparation.[70] Stolen, der stod ved alterets nordside, blev nedtaget 1866.[23] 2) 1866,[23] ved alterets nordside.

†*Degnestole*. 1) Antagelig samtidig med †præstestol nr. 1, men tidligst omtalt 1862.[58] Stolen stod ved alterets sydside.[23] 2) 1866,[23] ved alterets sydside.

†*Herskabsstole*, 1647, for Erik Kaas til Lindskov og hustru Kirsten Gaas. 1647 fik Erik Kaas kongelig bevilling til på egen bekostning at lade indrette stolestader 'øverst' (dvs. forrest) i kirken samt en begravelse under koret 'for sig, sin hustru, børn, arvinger og folk'.[101] Han havde hidtil søgt Egense Kirke, men hans stolestader dér var ikke 'så belejlige', og han havde heller ingen begravelse i kirken (jf. s. 1940). Af bevillingen fremgår, at han fortsat skulle ofre til præsten i Egense; endvidere skulle han give 100 rdlr. til kirken i Øster Skerninge.[102] I regnskaberne 1662 anføres Erik Kaas stadig at skylde pengene til kirken.[98] Stolene, der stod som de tre forreste i hver stolestaderække,[98] blev nedbrudt ved restaureringen 1866.

Fig. 31. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior looking west.*

Fire *løse stole*, (jf. fig. 31), o. 1950, af bejdset eg, polstret med rødbrun uld, fastgjort med messingsøm på sæde og ryg, er opstillet i nordsiden af skibets første fag. Seks nyere *stole*, fra 2003, Hans J. Wegener (GE 881), af eg med sæde af sort gjordeflet, står i koret og ved døbefonten.

Bænk, 1866,[23] med svejfet endegavl, malet grårosa som stolestaderne, opstillet langs tårnrummets nordvæg. Bænken var oprindeligt egetræsmalet og opstillet langs korets vægge sammen med (†)nr. 1 (jf. fig. 48); tilsvarende bænke findes i Egense (s. 1940).

(†)*Bænke*. 1) Svarende til nr. 1; egetræsådret. Bænken, der oprindeligt stod i koret, opbevares på loftet i graverbygningen. 2-3) Antagelig 1866,[23] to lange, brunmalede bænke uden ryglæn. Bænkene stod oprindeligt i tårnrummet; de opbevares siden 2002 på loftet over våbenhuset.

†*Skab*, omtalt 1576, med to rum.[63] 1673 blev skabet, der benyttedes til opbevaring af kirkens tekstiler og altersølv, forsynet med en ny låge.[70]

Pengeblok (fig. 30), o. 1700, 89 cm høj, overalt beslået med jernplader. Skaftet har på siderne mod syd og øst et lodret bånd; endvidere to vandrette bånd, der er fastgjort i væggen. Selve boksen har en låge i forsiden, lukket med tre vandrette, hængslede bånd, der på siden krydses af et tilsvarende, lodret bånd med overfaldslukke (moderne hængelås). Låget er fladt med pengesprække. Blokken står ved norddøren.

To †*pengebøsser*, 'fattigbøsser', anskaffedes o. 1860.[80] †*Pengetavler*. 1) 1663/64, til indsamling til Helsingørs hospital.[103] 2-3) O. 1805, betalt af fattigkassen.[51]

De *udvendige dørfløje* er nyere. En *indvendig* dørfløj (jf. fig. 31) fra 1866 er udformet som en dobbeltfløj med to lodret delte fyldinger og indsat i spidsbuet gerigt med trepas.[23] 2002 malet i grårosa nuancer, oprindeligt egetræsmalet. Mellem skibet og tårnrummet.

†*Udvendige dørfløje*. 1) 1603 anskaffedes en ny 'kirkeport'; antagelig til norddøren i våbenhu-

set.[98] 2) 1866, til det nyindrettede materialerum i våbenhuset (s. 1973), nedtaget 2002. Selve fløjen er kasseret, men fire beslag af sortmalet smedejern, 44×24 cm, udført i gennembrudt arbejde med spiraloprullede bånd, der løber ud i små, spidse trepas, opbevares på loftet over våbenhuset.

†*Pulpitur*, opsat 1697 ved vestvæggen og indrettet med siddepladser.[98] Over pulpituret var et bræddeloft,[62] og adgangen var via en trappe i kirken.[23] 1805 skulle et stykke af 'rækværket' (vel brystningen) fornys,[23] 1820 manglede der en bænk,[62] og 1842 var loftet forrådnet. 1862 nævnes, at såvel opgangen som 'rækværket' burde fornys, og bænkene males.[104] Pulpituret blev nedbrudt 1866.[23]

Orgel (jf. fig. 31), oprindeligt med seks stemmer, bygget 1970 af Poul-Gerhard Andersens Orgelbyggeri, Bagsværd, til Kirkeby Kirke, Sunds Hrd. Udvidet o. 1979, antagelig af samme firma. 1996 flyttet til Øster Skerninge af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Udvidet 2003 af P. G. Andersen & Bruhn, Årslev og Ølstykke. Oprindelig disposition: Gedakt 8', Spidsgambe 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Spilfløjte 2', Mixtur III. Disposition o. 1979 (syv stemmer, ét manual og pedal): Manual: Gedakt 8', Spidsgambe 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Spilfløjte 2', Mixtur III. Pedal: Subbas 16'. Koppel M-P. Disposition 2003 (11 stemmer, to manualer og pedal): Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Mixtur III. Svelleværk: Traversfløjte 8', Kobbelfløjte 4', Spilfløjte 2', Sesquialtera II; tremulant. Pedal: Subbas 16'. Kopler: SV-HV, HV-P, SV-P. Orgelhus af ubehandlet eg, med guldstafferinger. I skibets nordvestre hjørne.

Fig. 32. †Orgel og †orgelpulpitur, 1939 (s. 1990). I Den Danske Orgelregistrant, NM. Foto Annelise Olesen 1973. – †*Organ and* †*organ loft, 1939.*

†*Orgel* (jf. fig. 32), 1939,[105] med seks stemmer, ét manual og anhangspedal, bygget af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby og Horsens, tegnet af arkitekt Frants Mortensen, København.[106] Disposition: Manual: Quintatøn 16', Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Mixtur IV. Pedal: Anhang. Koppel M-P. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Bælganlægget var indrettet til trædning. Facaden udgjordes af piber (zink og tinlegering) i uindrammet opstilling. På samtidigt †orgelpulpitur i skibets vestende med spillebord i orgelhusets søndre gavl.

†*Orgelpulpitur* (jf. fig. 32), 1939, tegnet af arkitekt Frants Mortensen, København.[106] Pulpituret, der stod i lakeret egetræ, var båret af to jernsøjler, indklædt med træ, og havde brystning af fyldingspanel. Det var opsat mod skibets vestvæg over døren, holdt fri af sidevæggene, med adgang via en spindeltrappe på sydsiden. Det blev nedtaget 1996 ved anskaffelsen af det nuværende orgel.[107]

Salmenummertavler (jf. fig. 17), 1938.[23] Fire rektangulære tavler med portalindramning og øvre hjørneknapper samt profileret gesims. Tavlerne er 2002 malet grårosa; de var oprindeligt egetræsmalede. En af tavlerne er påmalet »Daab« og »Nadver« med sort antikva. De tilhørende cifre, til ophæng, er af sortmalet metal. To tilsvarende (†)tavler opbevares på loftet over våbenhuset.

†*Salmenummertavler*. 1) 1861 havde kirken seks salmenummertavler.[23] 2) (Jf. fig. 16), 1866, seks egetræsmalede tavler, svarende til Egenses (s. 1943). Nedtaget 1938.

Fig. 33-34. Præsterækketavler, 1866 (s. 1991). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Boards listing incumbents, 1866.*

Præsterækketavler. 1-2) (Fig. 33-34), formentlig 1866, af træ, 144×85 cm, med profileret ramme i bejdset eg og sortmalet tavle med indskrift med lys antikva. På den ene læses: »Forteinelse paa Sognepræsterne for Østerskjerninge Hunstrup Meenighed siden Reformationen« frem til 1863,[108] på den anden fortsættes rækken. Tavlerne hænger på tårnrummets vestvæg på hver side af indgangsdøren.

†*Præsterækketavle*, antagelig begyndelsen af 1700-tallet. På tavlen, der var sortmalet og hang over degnestolen i korets sydside, var præsternes navne anført i to kolonner med fire navne i hver:

»1 Her P. blev beskicket 1522 døde 1562.
2 Her Rasmus Chr. døde Ano 1592.
3 Her Søren Wittenberg døde 1600.
4 Her Baggo Jacobsen døde Ao 1629.
5 Her Malthe Zonesen døde Ano 1633.
6 Her Eggert Christens. døde Ao 1660.
7 Her Mads Georgsen døde Ano 1678.
8 Her Magister Mogens J. Lucopidan døde Ano 1727«.[65]

Tavlen, der kan have dannet forbillede for den ene af de nuværende, kan være kasseret i forbindelse med inventarfornyelserne 1866.

†*Legattavle*(?), 1743, over en af fem af Frederik von Ahlefeldts børn (Christian, Anna Catharine, Benedicte, Anna Birgitte og Helvig Christence) stiftet donation på 100 rdlr. til sognets fattige, fremkommet ved værdisætning med henblik på salg af et par sølvlysestager, der var skænket til kirken af faren i slutningen af 1600-tallet (jf. †lysestager s. 1983). Af fundatsen fremgår, at der skulle opsættes en tavle i kirken med oplysninger om, hvor kapitalen var kommet fra, hvem der havde givet den, til hvilken brug, og hvor den var hensat.[109]

Lysekroner. 1-3) (Jf. fig. 31), 1955 og 1997, barokkopier med to gange seks arme med delfinled og profilhoveder i de indre slyng. Mellem de to kranse samt foroven er to gange fire spiraloprullede pyntebøjler med profilhoveder. Balusterskaf-

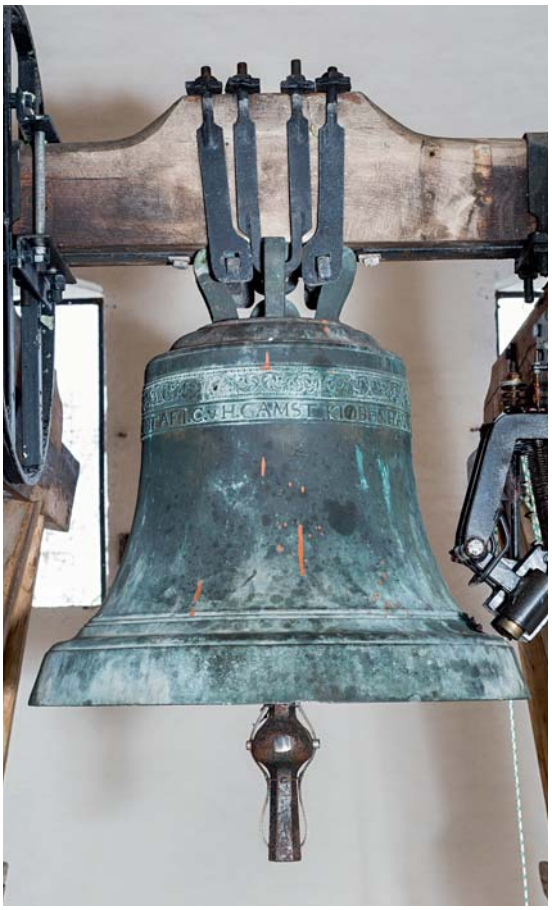

Fig. 35. Klokke, 1819, støbt af I. C. og H. Gamst, København (s. 1992). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell, 1819, cast by I. C. og H. Gamst, Copenhagen*.

tet afsluttes forneden af en hængekugle med profileret knop og krones af en flakt ørn. Kronerne er ophængt i skibet. To af dem har giverindskrift på hængekuglen; på den østligste med versaler: »Alvilda og Ove Jakobsen 1955«; på den vestligste med skriveskrift: »Skænket af anonyme givere fra sognet – Øster Skerninge Kirke Indviet den 21 September 1997«.

4) 1988, bestående af 14 buede arme, hvorfra hænger kertepærer. Oprindeligt i koret, siden 2002 i tårnrummet.

†*Ildkar*; i inventariet 1576 beskrevet som et 'kobberildkar' (til hentning af trækul til tænding af alterlysene, jf. *DK Ribe* 1553 og 2022).[63]

Et enkelt tildannet *krucifiks*, 2008, udført af Erik Heide, af egetræ, 47×45,5 cm, er ophængt på nordvæggen i skibets andet fag, øst for døren til våbenhuset.

†*Ligbåre*, omtalt 1808, da den stod i våbenhuset.[62]

Klokker. 1576 fandtes en lille klokke ved alteret (†messeklokke s. 1984) og en 'ditto' i tårnet (nr. †1).[63] 1579 anskaffede kirken en ny klokke, 'omstøbt' i Lübeck (nr. †2), hvorefter der var to tårnklokker.[110] På et tidspunkt, måske i forbindelse med klokkeskatten 1601, blev †klokken fra Lübeck overført til Kværndrup Kirke, og 1608 blev den tilbageværende klokke omstøbt af Christoffer Kaare i Slagelse (nr. †3). 1731 skænkede Johan Lehn til Hvidkilde to nye klokker, formentlig til dels ved omstøbning af den gamle (nr. †3). 1819 blev klokkerne atter omstøbt, således at der ved synet 1821 fandtes to nye klokker.[62] En af disse må dog være nedtaget igen efter relativt kort tid; i hvert fald havde kirken 1861 kun én klokke, svarende til i dag.[23]

Klokke (fig. 35), 1819, støbt af I. C. og H. Gamst, København, 79 cm i tværmål. Om halsen er en frise med bladranker indrammet af perlestav, og derunder støberindskrift med reliefversaler mellem rammelinjer: »Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn 1819«. Klokken er ophængt i moderne slyngebom. En ældre (†)slyngebom samt en knebel er ophængt på væggen i klokkestokværket.

†*Klokker*. 1) Omtalt 1576, en lille klokke, der hang i tårnet.[63] Formentlig omstøbt 1608 til nr. †3.

2) 1579, 'omstøbt' i Lübeck for 84½ daler 1 mark.[111] På klokken var en indskrift: »anno. 1579. let. mi. her. Rasmus. Christensen. Pastar. tho. Oster. Schernich. kirkewarri. Morten. i. Wllemose. Hienrich. Hanni. Hans. Francke. let. mi. stöpen. dorch. m. Harmann. P.« (år 1579 lod mig hr. Rasmus Christensen præst i Øster Skerninge, kirkeværge Morten i Ullemose, Henrik, Hanni, Hans, Frank lod mig støbe ved m(ester) Harmann P.).[112] Klokken blev siden, måske i forbindelse med klokkeskatten 1601, flyttet til Kværndrup Kirke; den blev omstøbt 1842.

3) 1608, omstøbt af Christoffer Kaare i Slagelse af en ældre klokke for 83 rdlr.; heraf gav sognemændene 23 rdlr. Klokken vejede 4 skippund og 6½ lispund (ca. 692 kg), mens den gamle klokke

Fig. 36. Mindetavle, 1867, over underkorporal Morten Pedersen (†1864 ved Dybbøl) (s. 1993). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Memorial tablet, 1867, to Lance Corporal Morten Pedersen* (*†1864 at Dybbøl*).

havde vejet 4 skippund på nær 2 lispund (ca. 624 kg.).[98] På klokken var en indskrift, som sognepræsten 1707 opgav at læse 'formedels vanskelig opgang dertil'.[18] 1724 var klokken revnet og kneblen faldet af;[60] 1729 nævnes, at den var i så dårlig stand, at 'den er snart til ingen nytte i sognet'.[88] Formentlig omstøbt 1731.

4-5) 1731, skænket af Johan Lehn til Hvidkilde.[113] På den ene var indskrift: »Gloria Deo in excelsis« (Ære være Gud i det højeste).[114] 1792 nævnes, at den største af klokkerne var revnet.[115] 1805 bemærkede præsten, at 'den største klokke i tårnet er revnet og ubrugelig, og den mindste har ikke lyd til, at den kan høres over sognet';[62] 1817 manglede 'et stort stykke' af den største klokke.[62] 1819 blev klokkerne omstøbt til den nuværende klokke og nr. †6.[62]

6) 1819, antagelig støbt af I. C. og H. Gamst, København, tilsyneladende nedtaget før 1861.

GRAVMINDER

Mindetavle (fig. 36), 1867, over Morten Pedersen, Øster Skerninge, underkorporal, 12. batteri, 3. fæstningskompagni nr. 8, †10. april 1864 ved Dybbøl, skanse nr. 3. Tavlen er »Ophængt af hans Kam(m)erater 1867«.

Tavle af hvidt marmor, indsat i en ramme af mørkbejdset eg, 77×59 cm, lysmål 59×41 cm. Indskrift med fordybet antikva, udfyldt med forgyldning. Tavlen er ophængt i klokkestokværket.

†*Epitafium*, o. 1727, over Mogens Jensen Lucoppidan, sognepræst, †1727, 75 år gammel (jf. gravskrift ndf.).[116]

1769 beskrev sognepræst Frederik Struch epitafiet som 'meget smukt udhugget, malet og forgyldt og adskilt i tre dele', altså bestående af storstykke, postament og topstykke, alle med indskrifter på dansk og latin. På storstykket var en hædrende gravskrift:

»Den velærværdige …rlige og høylærde Mand nu hos Gud salige Her Magister … Lucopidan er barnfød paa Thorsinge i Lundbye Præstegaard Mortens Afften Ao 1652. Hans Fader var velærværdige og høylærde Her Jens Mogensen Hossum, Præst til Landet og Bregninge Sogner, samt og Provst sammesteds udi Sunds-Gudme Herred, hans Moder den dydige og gudfrygtige Matrone Karen Mogens Daatter. I hans Alders 17 Aar, som var 1669 er han dimitteret med Berømmelse til det kl. Universitet i Kiøbenhavn, hvor han giorde saadan fremgang in studio Theologico (i det teologiske studium), at han icke længe dereffter, nemlig 1671 erlangede sine lovlige testimonia attestationis et dimissionis (beviser for attestats (teologisk embedseksamen) og dimis (prøve i prædikekunst)). Saaledes continuerede han sine studia i 7 Aar, indtil han ved Guds Forsyn blev kaldet til at være Sogne-Præst for Østerskiærning og Hundstrup Meenigheder, dem han aldrig lod af at viise den rette Vey til det evige Liv.

Aar 1681 d. 18 Febr. kom han ved en kierlig hierte Foreening i Ægteskab med den hæderbaarne og dydziirede Jomfrue Apolonia Mads Daatter forrige Sogne-Præstes ældste og kiære Daatter, her ved Stædet, som nu er den Sl. Mands høytbedrøvede Effterleverske.

Dette deres kiære Egteskab har den almægtigste Gud velsignet med 13 Børn, nemlig 6 Søn(n)er og 7 Døttre, af hvilke de 2de ældste og 2de yngste Sønner tilligemed 3 Døttre allerede for længst ere bortkaldede. Men endnu med deres høytbedrøvede Moder er tilovers 2 Sønner og 4 Døttre.

Ano 1689 blev han beskicket til at være Provst udi Sunds Herred, hvilket Embede han til al Berømmelses

Eftermæle og Velbehag forestod, indtil det behagede Gud ved en sød og salig Død 1727 d. 18 Sept. at bortkalde ham, effterat han havde været udlænding i denne Verden 75 Aar ringere end 2 Maaneder, som er den Sl. Mands gandske Alder«.

På epitafiets 'første del', vel topstykket, var et vers:

»Ante steti sacco, nunc exsultabo breviq:
Ad sanctas aras pro cathedrisq steti
Sub terra sacco, tumulatus in æde sepul.(…)
Exsulem in coelis, æthereaq plaga«.

(Før stod jeg i sæk, nu vil jeg juble, og kort
stod jeg ved de hellige altre og på prædikestolene.
Under jorden i sæk(?), begravet i gravmælets rum
vil jeg gå i landflygtighed i himlene
og de ætheriske egne).[117]

Endelig læstes på epitafiets 'tredje del', antagelig postamentet, et vers:

»I liden Verden, som vor Moders Liv jeg groede,
9 Maaneder derpaa i store Verden boede,
Aar 8te gange 9 dog lægges til tre Aar,
hvoraf halv hundrede til Præste Embed gaaer.
Hvorlænge jeg? Hvad jeg? thi kroppen kun skal være
i Verden jordelig, veed han at nummerere,
Han, som er en og 3, men i tilkommende,
og sidste Verden skal en ævig Vaaning skee«.

Epitafiet hang i korets nordside.

Gravsten. 1) (Fig. 37), 1612, over Baggo (Bagge) Iacobsøn (Jacobsen),[118] sognepræst til Øster Skerninge og Hundstrup, født i Ribe, †□ (1629),[119] og hans to hustruer, Citzel (Sidsel) Nielsdaater (Nielsdatter), født i Kildemose, †1. aug. 1612, og Magdalena, »m(ester/agister) Iacobs Lesemesters daater vdi Otthensse (Odense)«, født i Oslo i Norge, †□.

Rødlig kalksten, 158×87 cm. Stenens venstre hjørner er repareret med cement. Indskriften, med delvist sammenskrevne reliefversaler i forsænkede bånd, er anbragt som randskrift i form af en religiøs sentens (Åb. 20,6) samt som gravskrift på et skriftfelt på stenens nedre del. I hjørnerne er medaljoner med evangelisternes symbolvæsener og skriftbånd med deres navne i reliefversaler, foroven tv.: »S. Mattheo(?)«[120] (Skt. Mattæus), th.: »S: Marcvs« (Skt. Markus), forneden tv.: »S: Lvcas« (Skt. Lukas), th.: »S: Iohanes« (Skt. Johannes«). Over skriftfeltet er en fremstilling af Den opstandne Kristus med sejrsfanen, der træder Døden, vist som en benrad med et spyd i hånden, under fode. Bag ham ses den åbne grav. Motivet indrammes af et svejfet bueslag hvorpå indskrift med reliefversaler: »Christo est spes nostre« (Kristus er vores håb). Bueslaget hviler på konsoller, udformet som profilvendte englehoveder, og over det læses årstallet »1612«. Skriftfeltet er indsat i en rulleværkskartouche, der nederst har et skjoldformet emblem med motiv af en hummer, som med den ene klo griber om en slange, der snor sig om dens krop. Derover mottoet med reliefversaler: »sine

Fig. 37. Gravsten nr. 1, 1612, over sognepræst Bagge Jacobsen (†1629) og hans to hustruer, Sidsel Nielsdatter (†1612) og Magdalena (s. 1994). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 1, 1612, of Pastor Bagge Jacobsen* (†*1629*) *and his two wives, Sidsel Nielsdatter* (†*1612*) *and Magdalena.*

Fig. 38. Emblem med hummer og slange. Detalje af gravsten nr. 1 (s. 1994). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Emblem with lobster and serpent. Detail of tombstone no. 1.*

fvco« (uden svig) (fig. 38). Stenen lå over præstens begravelse i koret;[65] 1872 lå den endnu 'i gulvet'.[46] Nu indmuret i tårnrummets sydvæg (østligst).

2) (Fig. 39), o. 1655, over Lavritz (Laurids) Andersøn (Andersen), »bode« (bonde/boede?) i Ullemose og herredsfoged i Sunds Herred, †16□ (1664),[18] og hans to hustruer, Sophe (Sofie) Iversdatter, †24. nov. 1653, og Anne Rasmvs Datter (Rasmusdatter), †15. febr. 1655.

Grå kalksten, 195×125 cm. Indskriften med reliefversaler i forsænkede bånd er anbragt som randskrift i form af en religiøs sentens (Åb. 14,13) samt på et skriftfelt, der udfylder stenens nedre halvdel. Randskriften afbrydes af hjørnemedaljoner med evangelisternes symbolvæsener og skriftbånd med deres navne, anført med fordybede, til dels sammenskrevne versaler. Foroven tv.: »S. Matthevs« (Skt. Mattæus), th.: »S. Marcvs« (Skt. Markus), forneden tv.: »S. Lvcas« (Skt. Lukas), th.: »S. Iohannes« (Skt. Johannes). Over skriftfeltet ses Den opstandne Kristus med sejrsfane og stråleglorie, stående på graven omgivet af skybræmmer og flankeret af to sovende soldater. Motivet indrammes foroven og langs de lodrette sider af forsænkede felter med beslagværk og bladranker. Stenen lå over Laurids Andersens begravelse i skibet;[65] 1872 lå den endnu 'i gulvet'.[46] Stenen er indmuret i tårnrummets sydvæg (vestligst).

†*Murede begravelser.* 1) *Sognepræst Bagge Jacobsens begravelse* (jf. gravsten nr. 1). Begravelsen, der var i koret, kan have været benyttet af flere af kirkens præster og have haft karakter af en embedsbegravelse. I forbindelse med restaureringen 1866 blev den tømt og indholdet nedgravet under gulvet.[23]

2) *Herredsfoged Laurids Andersens begravelse* (jf. gravsten nr. 2). I midtgangen.

Fig. 39. Gravsten nr. 2, o. 1655, over herredsfoged Laurids Andersen (†1664) og hans to hustruer, Sofie Iversdatter (†1653) og Anne Rasmusdatter (†1655) (s. 1995). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 2, c. 1655, of District Judge Laurids Andersen (†1664) and his two wives, Sofie Iversdatter (†1653) and Anne Rasmusdatter (†1655).*

Fig. 40-41. Kirkegårdsmonumenter. 40. Nr. 1, o. 1874, over Hans Rasmussen Kjærgaard (†1890) og hustru Bodil Jensdatter (†1874) (s. 1996). 41. Nr. 2, o. 1875, over gårdmand Rasmus Hansen (†1875) og hustru Ellen Rasmusdatter (†1883) (s. 1996). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monuments. 40. No. 1, c. 1874, to Hans Rasmussen Kjærgaard* (†*1890*) *and his wife Bodil Jensdatter* (†*1874*). *41. No.2, c. 1875, to the farmer Rasmus Hansen* (†*1875*) *and his wife Ellen Rasmusdatter* (†*1883*).

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 40), o. 1874, over Hans Rasmussen Kjærgaard, *22. dec. 1794, †30. dec. 1890, og hustru Bodil Jensdatter, *12. nov. 1800 i Svindinge, †12. april 1874.

Grotte af grå kunststen med tavle af hvidt marmor og medaljon af biskuit, 97×57 cm. Indskrift med fordybede versaler. Grotten og den tilhørende sokkel er dekoreret med egeløv i relief. I forsiden er indfældet en fladbuet tavle og derover en medaljon med motiv af Natten efter Thorvaldsen. Øverst er spor efter et nedfældet †ornament. Monumentet står ved diget vest for kirken.

2) (Fig. 41), o. 1875, over Rasmus Hansen, gårdmand, *8. febr. 1801, †10. sept. 1875, og hustru Ellen Rasmusdatter, *28. sept. 1800 i Ståge-rup, †9. april 1883.

Grotte af grå kunststen med tavle af hvidt marmor, 100×59 cm. Indskrift med fordybede versaler. Grotten, med tunget kant, hviler på en profileret sokkel med dekoration af egeløv i relief. I forsiden er indfældet en tvillingbuet tavle. Over tavlen er relief af en blomst med fligede, spiralopruldede blade, under den ses vedbendgrene, bundet med en sløjfe. Øverst er spor efter en nedfældet †topprydelse. Monumentet står ved diget vest for kirken.

Andre monumenter. (Fig. 42), o. 1850-75,[121] kors af sortmalet støbejern, 108×74 cm, indskrift med relieffraktur: »I Christo Jesu, den korsfæstede, men igien opstandne, have vi Frimodighed og Adgang til Gud«. Korsenderne er udformet som tredobbelte liljer. Fra korsskæringen udgår små liljeornamenter, og tilsvarende ornamenter ses nederst på korsstammen. På bagsiden et håndtryk (delvist afbrækket). Korset står på kirkegården øst for kirken.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Øster Skerninge Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til Danmarks Kirker, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet*, København (RAK). *Reviderede Regnskaber, Kirkeregnskaber*: Regnskaber Fyn 1662-1837. 3. Nyborg Provsti. Gudme, Sunds, Ærø og Als Herreder 1662-71 (RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn). *Rentekammeret Danske Afdeling, Fyns Stifts Renteskriverkontor*: 2244-191. Dokumenter ang. salg af Hvidkilde og det halve af Lindskov til Johan Lehn 1725 (*Rtk*. 2244-191. Dok. ang. salg af Hvidkilde). *Hofretten*. Ordinære boer, konceptskifter. 1725, Gabel, Valdemar Kristoffer.

Rigsarkivet, *Odense* (RAO). *Fyns bispearkiv*: Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786. – Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631-35. – Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark*. Syn over kirker). – Visitatsprotokol 1732-1803. – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde). – Sunds Herreds breve 1541-1805, 1805-1968 (*Bispeark*. Sunds Hrds. breve). – Sunds og Sallinge herreder 1853-67 (*Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.). *Sunds Herreds provstiarkiv*: Register over kirkernes indkomster 1576 (*Provstiark*. Reg. over kirkenes indk.). – Kirkeregnskaber 1645-75. – Justitsprotokol m.m. 1690-1824 (heri kirkesyn 1760-1824) (*Provstiark*. Justitsprot. m.m.). – Breve fra biskop, amtmand, stiftsøvrighed og forskellige 1727-1812 (*Provstiark*. Breve fra biskop m.fl.). – Synsprotokol for kirker 1935-81 (*Provstiark*. Synsprot.). *Svendborg Amtsprovsti*: Synsprotokol for Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.). Øster Skerninge Sogn: Regnskabsbog 1574-1661 (*Sogneark*. Rgsk.). – Kirkeprotokol 1862-2003 (*Sogneark*. Synsprot.). *Hundstrup/Øster Skerninge Sogn*: Diverse breve og dokumenter 1763-1928. Øster Skerninge Menighedsråd: Forhandlingsprotokol for menighedsrådet 1904-63 (*Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.). *Lehn Godsarkiv*: Sager vedr. baroniet Lehns kirker 1792-1921 (*Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker). – Byggesager 1861-1922 (*Lehn Godsark*. Byggesager). *Fyn i almindelighed. Topografica*: 3. Indberetninger til Jessen, Thurah og Danske Atlas 1743-71 (*Fyn i alm*. 3. Indb. 1743-71). – 6. Udskrift af de af stiftets præster i henhold til stiftsøvrighedens befaling af 22. okt. 1706 indgivne beretninger om kirkerne og disses antikviteter (*Fyn i alm*. 6. Indb. 1706-07).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Gamle kongelige Samling*. 2351. 4°. Udskrift af Præsteskabets i Fyens Stift Antegnelser om Kirkerne i Fyen og underliggende der i Stiftet, for det meeste samlede og indgivne til Stiftets Øvrighed 1706-1707, med nogle faae Tegninger af Gravsteder og Vaabener (*GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07).

Nationalmuseet. *Indberetninger*: Birgit Als Hansen 1984 og 2002 (bygning). – Karin Vestergaard 2001 (prædikestol).

Tegninger og opmålinger. *Nationalmuseet* (NM): Lars Mindedal 1982-83 (opmålinger af plan, snit og facader). – Lehn Petersens Tegnestue 1988 (opmåling af plan). – Alan Havsteen-Mikkelsen 2001 (opmålinger af plan). – Alan Havsteen-Mikkelsen 2002 (opmåling af gulv i våbenhus).

Litteratur. Hans Havelund, »Ja, vi tror på mirakler«, *Fyens Stiftsbog* 2003, 129-36 (*Havelund 2003*).

Fig. 42. Støbejernskors, o. 1850-75 (s. 1996). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wrought iron cross, c. 1850-75.*

Fig. 43. Kirken set fra syd. Tegnet af J.G. Burman Becker 21. juli 1856. I KB. – *The church seen from the south.*

Historisk indledning ved Rikke Ilsted Kristiansen, kirkens omgivelser og bygning ved Pia Katrine Lindholt, kalk- og glasmalerier, inventar og gravminder ved Rikke Ilsted Kristiansen, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Marie Louise Blyme, Rasmus Christensen, Bjørn Westerbeek Dahl, Kathrine Faust Larsen og Andreas Broby Åberg-Jensen m.fl. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet juni 2018.

Fig. 44. Skitse af kirken biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. I RAO. – *Sketch of the church in Bishop Jakob Madsen's book of visitations 1588-1604.*

[1] *Diplomatarium Danicum*, Det danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.), 3, IX, Kbh. 1982, nr. 223 (18. aug. 1372).
[2] *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie (udg.), 2,V, Kbh. 1933, 259 (25. april 1500).
[3] *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 215. Samme oplysning havde sognepræst Eggert Christensen nedskrevet 1634; jf. KB. *GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07; RAO. *Fyn i alm*. 6. Indb. 1706-07.
[4] *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 51.
[5] *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885-2005 (4. juni 1578 og 11. jan. 1580).
[6] *Kancelliets Brevbøger* (note 5) (12. juni 1594).
[7] *Kancelliets Brevbøger* (note 5) (16. sept. 1639).
[8] *Kancelliets Brevbøger* (note 5) (8. juni 1647); *Kirkehistoriske Samlinger* IV, 6, 1899-1901, 763 ff.
[9] *Kirkehistoriske Samlinger* II, 5, 1869-71, 688 f. og III, 2, 1877-80, 190 ff.
[10] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden, 1535-1765* II, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1908, 633 f. von Gabel fik samtidig patronatsret til kirkerne i Ollerup samt på Strynø og Drejø, i Kullerup (Vindinge Hrd.) og Hundstrup, på Avernakø og Lyø (Sallinge Hrd.) samt flere kirker på Sjælland. Hvidkilde ejede desuden Svendborg Skt. Jørgens (s. 403), Sørup (s. 451) og Egense (s. 1905) .
[11] *Kronens Skøder* (note 10), IV, Kbh. 1950, 611. Det solgte omfattede patronatsret til kirkerne i Egense,

Sørup, Ollerup, Øster Skerninge, på Drejø og Strynø, samt i Hundstrup og på Avernakø.
[12] *Kronens Skøder* (note 10), IV, Kbh. 1950, 612 f.
[13] RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.
[14] J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., V, 2, Kbh. 1957, 717.
[15] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 3), 215.
[16] RAO. *Bispearkivet*. Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631-1635.
[17] *Kirkehistoriske Samlinger* III, 2, 1877-80, 190; Aage Fasmer Blomberg, *Fyns vilkår under svenskekrigene 1657-60*, Odense 1973, 509.
[18] KB. *GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07.
[19] RAO. *Sogneark*. Synsprot.; Egense sogn. *Diverse breve og dokumenter* 1785-1969.
[20] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; *Sogneark*. Synsprot.
[21] RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Sogneark*. Synsprot.
[22] Korrespondance i NM.
[23] RAO. *Sogneark*. Synsprot.
[24] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn; RAO. *Sogneark*. Rgsk.
[25] RAK. *Hofretten*. Ordinære boer, konceptskifter. 1725, Gabel, Valdemar Kristoffer.
[26] RAO. *Svendborg Amtsprovsti*. Synsprot.
[27] Knud Erik Jensen, *Øster Skeninge sogns historie – århundreders sammenhold,* Svendborg 2001, 44.
[28] Toiletbygningen er nedrevet efter 1989. Korrespondance i NM.
[29] Overgangen mellem det romanske skib og det senmiddelalderlige langhuskor kan ikke erkendes i facaderne. Det er sandsynligt, at lodfugerne er bag stræbepillerne mellem første og andet fag.
[30] NM. Indb. ved Birgit Als Hansen 1984.
[31] En præcis datering af norddørens ombygning er ikke mulig ud fra det tilgængelige kildemateriale.
[32] Egeoverliggeren måler ca. 190×32×13 cm.
[33] De romanske vinduer var formentlig også blændet før 1866, men de er alle forstyrret af enten de nygotiske vinduer eller stræbepiller fra 1866, hvorfor de blev tilmuret på ny.
[34] Våbenhuset har ingen daterende bygningsdetaljer, så det er muligt, at det er ældre. Det er dog med al sandsynlighed opført i senmiddelalderen.
[35] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; Synsprot.
[36] Vinduet kan svagt anes i murværket. Museumsinspektør Birgit Als Hansen opmålte det 1984, hvor hun markerede vangernes smalle sten, formentlig teglsten.
[37] En romansk vestforlængelse opført i de samme materialer som den oprindelige kirke, kendes fra Øster Nykirke (*DK Vejle* 2351-52).
[38] På Birgit Als Hansens skitseopmåling 1984 står ved vinduets vange: »Ikke gr(anit)«.
[39] Da hvælvlommerne er udmuret 1866, kan eventuelle hvælvforlæg ikke erkendes.

Fig. 45. Den tilmurede romanske syddør (s. 1966). Foto Birgit Als Hansen 1983. I NM. – *The bricked-up Romanesque south door.*

[40] Flere af skjoldbuerne fremstår halvstensdybe, da bagmurene er pudset med et tykt lag cement fra 1866.
[41] Kappernes overside er pudset med cement formentlig 1866, hvorfor det ikke kan bestemmes, hvorvidt hvælvene er opmuret ens.
[42] Den tykke kalkning gør, at skiftegangen er svær at tyde på alle tårnets facader. Især mod vest kan den være mere uregelmæssig.
[43] Tårnets oprindelige adgangsforhold er uklare. Dørens retkantede stik må være fra nyere tid. Da tårnet 1589 var lukket af fra kirken, og der antagelig ikke var adgang til tårnet fra vest, kan åbningen dog være oprindelig. Hvorvidt overdøren i det nye trappehus (s. 1974) er oprindelig, kan ikke afklares, da dens vanger og stik er kraftigt kalket. *Jacob Madsens visitatsbog* (note 3), 215.
[44] Spor efter et muligt vindue mod syd er forsvundet ved ommuringen af sydfacadens murværk.
[45] En †stige op til klokken blev nævnt 1861, hvor der formentlig ikke var en adskillelse i stokværk i tårnets indre. RAO. *Sogneark*. Synsprot.
[46] NM. C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyns Stift*.
[47] *Engelstoft* (note 46) nævner 1861, at tårnets gavle var dekoreret med 'kredse', muligvis de rundbuede dekorationer på Burman Beckers skitse eller ukendte rundblændinger.
[48] Vinduerne omtales 1861 af *Engelstoft* (note 46) som 'firkantede', mens de er afbildet af Burman Becker 1856 (fig. 43).
[49] *Engelstoft* (note 46) kan have forvekslet Øster Skerninge med en anden kirke ved denne beskrivelse, da der ikke findes beretninger om denne †tilbygning(?) i det øvrige kildemateriale.
[50] RAK. *Rtk*. 2244-191. Dok. ang. salg af Hvidkilde; RAO. *Sogneark*. Rgsk.
[51] RAO. *Provstiark*. Breve fra biskop m.fl.
[52] Restaureringen af langhuset og våbenhuset skete 1866 og af tårnet 1874, men da det er én planlagt restaurering af én arkitekt, behandles den samlet under ét afsnit. Arbejdet er fyldigt beskrevet i RAO. *Sogneark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Byggesager.
[53] Denne hårdhændede overpudsning i anden halvdel af 1800-tallet skete på de fleste af Hvidkildes kirker, f.eks. Egense (s. 1916), Ollerup (Sunds Hrd.) og Hundstrup (Sallinge Hrd.); G. L. Wad, »Træk af Vandalismen i Fyen«, *Aarbog for historisk Samfund for Odense og Assens Amter* IV, 1926-30, 374.
[54] Den samme indvendige blåkalkning fra anden halvdel af 1800-tallet kendes fra Sørup (s. 458), Egense (s. 1921) og Røsnæs (*DK Holbæk* 1358).
[55] Samme mønsterlagte teglgulv findes i Egense (s. 1919) og Sørup (s. 457), som begge hørte under Hvidkilde Gods.
[56] NM. Indb. ved Birgit Als Hansen 2002.
[57] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.; Breve fra biskop m.fl.

Fig. 46. Mørtelrelief, 1898. Kvinde i profil med krone på hvælvet i andet fag (s. 1974). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Mortar relief. Woman in profile with crown on vault in second bay.*

[58] RAO. *Lehn Godsark*. Byggesager.
[59] *Hylleberg Eriksen 2017*. Der blev 2017 udtaget en prøve fra døroverliggeren til dendrokronologisk datering, og den kunne dateres. Prøven, der ikke havde splintved bevaret, giver en fældningsdatering *efter* 1163 (prøve nr. 41410019). Den yngste fuldstændig bevarede årring er dannet 1143.
[60] RAK. *Rtk*. 2244-191. Dok. ang. salg af Hvidkilde.
[61] Se f.eks. den noget senere illusionistiske †alterudsmykning i Gørding (*DK Ringkøbing* 2491 og 2497).
[62] RAO. *Provstiark*. Justitsprot. m.m.
[63] RAO. *Provstiark*. Reg. over kirkernes indk.
[64] Jf. Birgitte Bøggild Johannsen i Ebbe Nyborg og Birgitte Bøggild Johannsen, »Herregård og kirke«, *Herregården. Menneske – samfund – landskab – bygninger*, John Erichsen og Mikkel Venborg Pedersen (red.), 3, Kbh. 2005, 278 ff.
[65] RAO. *Fyn i alm*. 3. Indb. 1743-71.

[66] Anskaffelsen af et nyt alterbord skal muligvis ses i sammenhæng med en kongelig tilladelse 1807 til at borttage altertavlerne i alle baroniet Lehns kirker 'imod at sætte et bord med knæfald', jf. Svendborg Skt. Jørgens (s. 425 med note 104). Jf. også oversigten s. 1977.
[67] RAO. *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[68] RAO. *Sogneark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker. O. 1862 ønskede man bordet rykket frem, så præstens stol kunne anbringes bag ved det. Dette synes dog ikke realiseret.
[69] Overslag ved Lars Mindedals Tegnestue 1985; i NM.
[70] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn.
[71] *Jensen 2001* (note 27), 43.
[72] Tórbjørn Olsen har desuden udført altertavler til Haldórsvik Kirke (1996) og Midvåg Kirke (2000) på Færøerne samt nye altermalerier til Sunds og Snejbjerg (Ringkøbing Amt, hhv. 2006 og 2011) samt Thorum (Viborg Amt, 2014).
[73] Louise Lillie, »Biskop Jakob Madsen og billederne«, *Fynske Årbøger* 1989, 25 f.
[74] RAO. *Fyn i alm*. 3. Indb. 1743-71; jf. også KB. *GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07. Af kirkens regnskab 1598 fremgår, at Poul Skriver (dvs. rådmand Povl Pedersen) i Svendborg efter aftale med kirkeværgerne gav 34 dlr. 10 sk. til altertavlen som afdrag på en gæld, han havde til kirken. Ved fremlæggelsen af det følgende års regnskab anføres, at kirkens indkomst for 1599 var »forbøgd« på den nye altertavle; endvidere at afdøde Hans Knudsens mor havde betalt 9 daler til altertavlen som afdrag på hendes søns gæld til kirken. RAO. *Sogneark*. Rgsk.
[75] RAO. *Sogneark*. Synsprot.; jf. også alterpartiet i Horne (Sallinge Hrd.), se *Johannsen 2005* (note 64), 280.
[76] Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, I, Kbh. 1979, nr. 1472.
[77] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 3), 215; RAO. *Provstiark*. Reg. over kirkernes indk.
[78] RAO. *Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.; *Sogneark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker; Byggesager. Det nævnes desuden, at sættet burde udskiftes, og at der burde anskaffes en oblatæske og en dåbskande.
[79] *Bøje 1979* (note 76), nr. 1467
[80] RAO. *Sogneark*. Synsprot; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[81] *Bøje 1979* (note 76), 254 f.
[82] Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 100 f.
[83] Anne-Grete Thestrup, »Messehageler i Svendborg Provsti«, *Årbog for Svendborg & Omegns Museum,* 1991, 108.
[84] KB. *GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07; RAK. *Rtk*. 2244-191. Dok. ang. salg af Hvidkilde.
[85] RAO. *Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[86] M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 114 f.

Fig. 47. Mørtelrelief, 2002. Mand i profil med pibe på det vestligste hvælv i skibet (s. 1974). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Mortar relief. Man in profile with pipe on the westernmost vault in the church*.

[87] RAO. *Hundstrup/Øster Skerninge Sogn*: Diverse breve og dokumenter 1763-1928.
[88] RAO. *Bispeark*. Syn over kirker.
[89] Poul Halkjær Kristensen, *Danske tinmærker*, Kbh. 1983 (ved Holger Rasmussen), 53.
[90] Dog er kapitæler og baser på arkadebuernes pilastre fornyet. NM. Indb. ved Karin Vestergaard 2001.
[91] NM. Indb. ved Karin Vestergaard 2001.
[92] RAO. *Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker; Byggesager.
[93] RAO. *Sogneark*. Rgsk.; KB. *GKS* 2351. 4°. Indb. 1706-07. De i *DK Odense* 3835 (note 55) foreslåede bestillere må således afvises.
[94] RAO. *Sogneark*. Synsprot., hvor dog blot bemærkes, at prædikestolen blev restaureret; brev fra elev på Kunstakademiet Fr. Mortensen 24. juli 1928; i NM.
[95] Referat 13. nov. 1934; i NM.
[96] RAO. *Sogneark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Byggesager.
[97] RAO. *Sogneark*. Synsprot. Et (†)stolestade udtaget ved restaureringen 2002 opbevares på loftet over graverbygningen.
[98] RAO. *Sogneark*. Rgsk.
[99] Registeret blev udarbejdet af Ove Madsen, ridefoged i Sallinge Hrd., og Peder Nielsen, sognepræst ved Vor Frue Kirke i Svendborg og provst i Sunds Hrd., i overværelse af sognepræst Eggert Christensen 'med hele sognets vilje og samtykke'. RAO. *Sogneark*. Rgsk.

[100] RAO. *Bispeark*. Sunds og Sallinge hrdr.; *Sogneark*. Synsprot.; *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker.
[101] Både Erik Kaas og Kirsten Gaas er begravet i Fodslette (Langelands Sønder Hrd.), og det er tvivlsomt, om begravelsen i Øster Skerninge nogensinde blev indrettet.
[102] RAK. *Danske Kancelli*. B160-47. Indlæg til registre og tegnelser samt henlagte sager 1647-48 (9. juli 1647); *Kancelliets Brevbøger* (note 5) (15. juli 1647). Tilladelsen blev stadfæstet af Frederik III 11. nov. 1661; jf. *Kirkehistoriske Samlinger* V, 3, 1905-07, 65.
[103] RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. Jf. også Svendborg Vor Frue (s. 358 med note 287).
[104] RAO. *Lehn Godsark*. Sager vedr. kirker; Byggesager.
[105] Iflg. navneplade samt firmaets opusliste.
[106] If. skrivelse fra Kirkeministeriet 11. maj 1938, i NM.
[107] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.
[108] Muligvis en kopi af indskriften på den ældre †præsterækketavle.
[109] *Hofman 1760* (note 82), 101. Tavlen omtales ikke i andre kilder.

Fig. 48. Korets indre set mod øst, efter 1988. Foto i kirken. – *Interior of chancel looking east, after 1988.*

[110] *Jacob Madsens visitatsbog* (note 3) 215. Det kan dog ikke fuldstændig udelukkes, at den ene af disse var identisk med †messeklokken.
[111] RAO. *Sogneark*. Rgsk. Beløbet blev betalt til en Hans Friis i Svendborg i to rater, den sidste i 1582.
[112] J. F. Fenger, »Klokke-Indskrifter«, *Kirkehistoriske Samlinger* I, 2, 1853-56, 486; C. Nyrop, *Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere*, Kbh. 1882 (eksemplar i NM med F. Uldalls tilføjelser), 100 f.
[113] RAO. *Fyn i alm*. 3. Indb. 1743-71; jf. også Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 717.
[114] *Danske Præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807. 3: Bornholm, Lolland-Falster og Fyn,* Christian Adamsen og Vivi Jensen (red.), Højbjerg 1997, 299.
[115] RAO. *Bispeark*. Visitatsprotokol 1732-1803.
[116] *Hofman 1760* (note 82), 44; *Danske Atlas 1774* (note 113), 717.
[117] Digtet, der består af to elegiske distika, er ikke ganske klart og muligvis ikke korrekt overleveret.
[118] Biskop Jacob Madsens søn, jf. S.V. Wiberg, *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie* 3, Kbh. 1871, 88.
[119] *Wiberg 1871* (note 118), 88.
[120] Det sidste bogstav, der nærmest ligner et lukket spørgsmålstegn, kan muligvis også være et spejlvendt 's'; under alle omstændigheder er der tale om en forkortelse af evangelistnavnet, fremtvunget af pladsmangel.
[121] Aase Faye, *Danske Støbejernskors*, Kbh. 1988, nr. 147.

ØSTER SKERNINGE CHURCH

The church lies to the north in the parish, south west of the lake Ollerup Sø and by the road Åkildevej, which runs through the village. The churchyard is approximately rectangular, and the church building lies in the south east of the area.

Building. Of the Romanesque church the nave is preserved. Towards the east there was probably once a narrower †chancel. The walls are of raw fieldstone with dressed corner ashlars. The church had two doors, of which the northern one is in use (figs. 9-10). A piece of dendrochronologically dated timber from the door was felled *after* 1163. Two round-arched, bricked-up windows were preserved, but were destroyed by a restoration in 1866.

The church was given several additions in the Late Middle Ages, when the †chancel was replaced by a nave-chancel in raw fieldstone and medieval large brick (fig. 16). †Windows from the expansion may have vanished during the restoration of 1866. A porch in red brick in monk bond was added on the north side of the nave outside the north door (fig. 7). A pointed-arched window towards the east and a segmentally-arched door towards the north were rebuilt in 1866. Along the inner walls there are masonry wall benches.

The nave was lengthened towards the west with the same materials and technique as the nave-chancel. Remains of a window towards the south may be original or a later rectangular window. The nave-chancel was subsequently vaulted over with cross-vaults in the chancel and octagonal rib vaults in the nave.

Towards the west a tower in two storeys was built in fieldstone and brick in monk bond (fig. 12). The facades to the south and west were refaced in the restoration of 1874. Conditions of access to the tower are uncertain, but towards the south a straight-edged door may have been installed later. The tower interior was closed off from the nave in 1589, but a door was installed later and widened in 1866. An interior †stairway or †ladder once led up to the belfry floor. In 1866 the tower was vaulted over.

The church underwent an extensive, radical restoration in 1866 and 1874, during which a new east gable was built up (fig. 11), a new portal in the west gable of the tower became the main entrance, and new windows were installed. The whole church was dressed with cement (fig. 13). During a restoration in 1983 the cement was knocked off again. In 2002 a restoration of the interior was carried out where the north door, which had been bricked up in 1866, was reopened, and the interior

of the church was limewashed in blue on the basis of traces of this colour from 1866 (fig. 17).

Furnishings. Oldest among the furnishings is the Romanesque font (fig. 26). The altar candlesticks (fig. 24) are from c. 1550 and the pulpit (figs. 27-29) is from 1594, but was much rebuilt in 1928-29 with a model in the pulpit in Kværndrup. A poor box (fig. 30) is from c. 1700, while the baptismal dish (fig. 25) probably came in the second half of the eighteenth century. At the beginning of the nineteenth century an †altarpiece from 1599 was taken down and replaced with a †wall painting on the east wall. The bell (fig. 35) is from 1819.

The altar plate (fig. 21) was made in 1863 by Anton Michelsen, Copenhagen. In the radical restoration of 1866 more or less all the furnishings of the time were scrapped. From this refurbishing of the church come the pews (cf. figs. 17 and 31), set up in 1866, as well as an (†)altar painting (fig. 20) painted in 1869 by Anton Dorph and set in an (†)altarpiece in Gothic Revival style (cf. figs. 16 and 48). Two boards listing incumbents (figs. 33-34) probably also come from this time. A wine skimmer (fig. 23) was made in 1883 by Adolf Falck, Copenhagen.

From the twentieth century there are a chasuble from 1924 and a seven-branched candlestick from 1934; the hymn boards (cf. fig. 17) are from 1938. The chandeliers (cf. fig. 31) were donated by members of the congregation in 1955 and 1997, while the organ (cf. fig. 31), which was built in 1970 by Poul-Gerhard Andersens Orgelbyggeri, Bagsværd, for Kirkeby Church, was set up in the church in 1996.

The restoration of 2002 brought the Communion table and the next year also the altarpiece (figs. 18-19), painted by the Faroese artist Tórbjørn Olsen, as well as the altar rail (cf. fig. 17). Two chasubles were made in 2007-08 by Hanne Skyum.

Colour scheme. The present colour scheme was established by the architect Alan Havsteen-Mikkelsen in the restoration of 2002. All recent woodwork has been painted in grey-pink shades, while the pulpit is in the natural colours of the wood. In 1866 and again in 1928 the furnishings were painted in imitation oak.

Sepulchral monuments. A memorial tablet (fig. 36) to a fallen solder in the war of 1864 is hung in the belfry floor of the tower. Two tombstones set up respectively to commemorate the pastor Bagge Jacobsen (†1629) (figs. 37-38) and the district judge Laurids Andersen (†1664) (fig. 39), are set in the south wall of the tower interior.